

UNIVERZITA KARLOVA

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV ČESKÝCH DĚJIN

Bakalářská práce

Eliška Harceková

**Alžběta Stuartovna – její královský dvůr v Praze
a kontakty s českými osobnostmi v exilu**

Elizabeth Stuart – Her Royal Court in Prague and Contacts with Czech
individual in the Exile

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala PhDr. Jaroslavě Hausenblasové, Ph.D. za mnoho cenných rad, odborné vedení a trpělivost během vypracovávání této práce. Velký dík patří také mé rodině, která mne po celou dobu studia podporovala.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 11. 8. 2021

.....

Eliška Harceková

Klíčová slova

Alžběta Stuartovna, zimní královna, dvůr, exil, česká šlechta, třicetiletá válka, české stavovské povstání 1618–1620, české země, Praha, Nizozemí, Haag

Key Words

Elizabeth Stuart, Winter Queen, court, exile, Czech aristocracy, Thirty Years' War, Estates' Uprising, Bohemian Revolt 1618–1620, Czech lands, Prague, The Netherlands, The Hague

Abstrakt

Předkládaná bakalářská práce se zabývá životem Alžběty Stuartovny (1596–1662), manželky Fridricha Falckého, která bývá jako tzv. zimní královna vnímána v české historiografii spíše negativně a je jí vytýkán nedostatek snahy o začlenění se do českého prostředí. Dosud však nebyla věnována patřičná pozornost českým osobnostem, s nimiž byla v kontaktu. Hlavním cílem této práce je proto objasnit její vztahy s českou protestantskou šlechtou zapojenou do stavovského povstání. Pozornost je soustředěna zejména na osobnosti působící přímo na jejím dvoře a v jejím blízkém okruhu. První část je věnována obecnému popisu struktury a fungování dvorů panovnic v raném novověku, především na konci 16. a počátku 17. století. Další kapitola se zabývá osobností Alžběty Stuartovny a jejím dvorem. Do tohoto kontextu jsou pak včleněny části věnující se přímo jejím kontaktům s českými osobnostmi a jejich působení v Alžbětině dvorském okruhu, které jsou zrekonstruovány pomocí pramenů a literatury.

Abstract

Presented bachelor thesis is concerned with the life of Elizabeth Stuart (1596–1662), Frederick V's wife, who, as a so called “winter queen,” is in Czech historical writing usually perceived rather negatively and as lacking any effort to integrate herself into the Bohemian milieu. However, proper attention hasn't been given yet to the Czech people, whom she was in contact with. Hence, the main aim of this thesis is to shed some light on her relations with protestant aristocracy involved in the Bohemian Revolt. Attention is paid especially to those employed at court and in its close proximity. The first part generally characterizes the structure and functioning of early modern female courts, especially in the end of the 16th and beginning of the 17th century. The next chapter describes the personality of Elizabeth Stuart and her court. Within this context, chosen parts are devoted to the contacts with Czech aristocracy and their involvement at Elizabeth's court, which are reconstructed from primary sources as well as secondary.

Obsah

1. Úvod	7
2. Dvory žen v první polovině 17. století	11
2. 1. Typy raně novověkých dvorů.....	13
3. Život Alžběty Stuartovny a její kontakty s českou šlechtou	15
3. 1. Období před přijetím české koruny	15
3. 2. Od přijetí koruny do útěku z českých zemí.....	20
3. 2. 1. Alžbětin dvůr v Praze.....	29
3. 3. Život v exilu	35
3. 3. 1. Exilový dvůr v Haagu	39
3. 3. 2. Český exil a jeho propojení s falckým dvorem v Haagu	42
4. Závěr.....	51
5. Seznam citovaných pramenů a literatury	53
5. 1. Nevydané prameny.....	53
5. 2. Vydané prameny	53
5. 3. Literatura	53
5. 4. Hesla v encyklopedických slovnících	57
5. 5. Studentské kvalifikační práce	57
5. 6. Internetové zdroje.....	57
6. Seznam příloh.....	58
7. Přílohy	59

1. Úvod

Období třicetileté války patří mezi populární témata českých dějin, jedná se o fenomén stále aktuální a připomínaný i v širší společnosti. Velkému zájmu se těší nejen zahájení stavovského povstání tzv. třetí pražskou defenestrací (23. 5. 1618) a osudná bitva na Bílé hoře (8. 11. 1623),¹ ale i další události třicetileté války, jako perzekuce provinilých,² vpád švédských vojsk či stavba mariánského sloupu na Staroměstském náměstí. Menší pozornost už je věnována formě a fungování české společnosti v tomto období.

Zároveň nám stále chybí podrobnější popis struktury vlády, a to především ve vztahu k panovníkovi, zvolenému českými stavy, tedy Fridrichu Falckému (1596–1632), a jeho ženě Alžbětě Stuartovně (1596–1662). Je paradoxní, že zatímco ve světové historiografii budí větší pozornost život Alžbětin, pravděpodobně díky svému přesahu až do druhé poloviny 17. století,³ v českém prostředí je tomu spíše naopak.⁴ Popis Alžbětina krátkého pobytu v českých zemích je často omezen na připomínání její domnělé arogance a lehkomyšlnosti pomocí stále se opakujících anekdot, které zpravidla nelze dohledat v důvěryhodných pramenech nebo vycházejí od Pavla Skály ze Zhoře,⁵ jenž však události líčil s časovým odstupem a rozhodně nepatřil mezi nezaújaté pozorovatele.

Cílem bakalářské práce je alespoň částečně vyplnit tuto mezeru, a to pokusem o rekonstrukci vztahů Alžběty Stuartovny k českému prostředí. Ač vláda falckého páru trvala pouze přibližně 14 měsíců, oba až do své smrti používali titulaturu českého krále a královny. Nutně se tedy do dvorského života tohoto páru musely zapojit i osoby původem z českých zemí, které tak jejich vládu legitimizovaly jak bezprostředně v Čechách, tak později v exilu. V případě Alžbětina dvora musel počet těchto osobností ještě vzrůst v důsledku úmrtí Fridricha na mor v roce 1632, díky čemuž se alespoň de iure stala regentkou Falce za svého nezletilého syna Karla Ludvíka.

¹ Viz výstava Národního muzea probíhající od 6. 11. 2020 do 30. 9. 2021 a k ní vydaný katalog: Otakar FOLTÝN a kol., *1620 – Cesta na Horu*, Praha 2020.

² Např. Tomáš KNOZ, *Pobělohorské konfiskace: moravský průběh, středoevropské souvislosti a obecné aspekty*, Brno 2006; Marie KOLDINSKÁ, *Martin Fruwein z Podolí (?–1621), život smrt a krátké zmrtvýchvstání profesionálního politika předbělohorské éry*, in: Miroslav Bárta – Martin Kovář (edd.), *Lidé a dějiny: k roli osobnosti v historii v multidisciplinární perspektivě*, Praha 2017, s. 291–324.

³ Jaroslav PÁNEK, *Friedrich V. von der Pfalz als König von Böhmen*, in: Peter Wolf (ed.), *Der Winterkönig: Friedrich V. der letzte Kurfürst aus der oberen Pfalz*, Amberg 2003, s. 101–106, zde s. 101.

⁴ Jaroslav ČECHURA, *Zimní král, aneb české dobrodružství Fridricha Falckého*, Praha 2004; Michaela SAHULOVÁ, *Fridrich Falcký. Cizinec v zajetí zimního království*, Praha 2018, 51 s. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/152647/>

⁵ Karel TIEFTRUNK (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká od r. 1602 do r. 1623. III. díl 1619–březen 1620*, Praha 1867; Karel TIEFTRUNK (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká od r. 1602 do r. 1623. IV. díl od konce měsíce března 1620 – do konce roku 1620*, Praha 1868.

Práce je vedle úvodu a závěru rozdělena do dvou částí. První je věnována obecnému úvodu do problematiky dvorů panovnic v raném novověku, konkrétně v první polovině 17. století. Na Alžbětině dvoře se prolínalo mnoho vzorů, časově se jedná o přechod mezi renesanční kulturou a barokem, ještě zajímavější je však jeho prostorová dimenze. Tento dvůr totiž několikrát změnil působiště a specifický historický vývoj těchto míst (Heidelberg, Praha, Haag) zapříčinil kulturní odlišnosti, se kterými se nově příchozí společnost musela vyrovnávat. Druhá a také delší část pojednává o osobnosti samotné Alžběty Stuartovny a jejím životě obklopeném dvorským okruhem, a to především v Praze a v Haagu. Vybrané podkapitoly druhé části se věnují doloženým i pravděpodobným kontaktům mezi Alžbětou a českou šlechtou. Součástí těchto podkapitol jsou vedle popisu pramenně doložených vztahů také stručné rekonstrukce životních cest vybraných exulantů, kteří se na kratší dobu ocitli v Nizozemí, a lze tedy předpokládat, že se u exilového dvora alespoň představili.

Předkládaná bakalářská práce vznikla na základě studia vydaných pramenů a odborných publikací. Stručný výklad o problematice dvorů panovnic vychází především z prací rakouské historičky Katrin Keller⁶ a také z vybraných studií uveřejněných v sborníku *The Politics of Female Households*.⁷ V českém prostředí zatím existuje podobně ucelené pojednání o ženách ve dvorské společnosti pouze pro období středověku.⁸ Pro popisy konkrétních dvorů obsažené v další kapitole pak byly použity například studie z anglicky psaného periodika *The Court Historian* a dílčí kapitoly v publikacích, které se věnují širším tématům, a to nejčastěji buď problematice dvorů jako takových,⁹ nebo v případě českých publikací dějinami žen.¹⁰

V kapitolách o životě Alžběty Stuartovny byla největší pozornost věnována její vydané korespondenci z let 1603–1642¹¹ a dílu Pavla Skály ze Zhoře v edici Karla Tiefertunka.¹² Tato vydání byla vybrána pro svůj větší rozsah, avšak k ostatním edicím bylo také přihlédnuto.¹³

⁶ Katrin KELLER, *Hofdamen: Amtsträgerinnen in Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts*, Wien – Köln – Weimar 2005; Katrin KELLER, *Die Hofstaaten der Kaiserinnen und der Kaiserin-Witwen*, in: Michael Hochedlinger – Petr Maťa – Thomas Winkelbauer (edd.), *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit*, Band 1: Hof und Dynastie, Kaiser und Reich, Zentralverwaltungen, Kriegswesen und landesfürstliches Finanzwesen, Wien 2019, s. 243–253.

⁷ Nadine AKKERMAN–Birgit HOUBEN (edd.), *The Politics of Female Households: Ladies-in-waiting across Early Modern Europe*, Rulers & Elites, Volume 4, Leiden 2014.

⁸ Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA a kol., *Ženy a děti ve dvorské společnosti*, Praha 2015.

⁹ Např. Thomas L. ANDREW, *A House Divided: Wittelsbach Confessional Court Cultures in the Holy Roman Empire, c. 1550–1650*, Leiden – Boston 2010; John ADAMSON (ed.), *The Princely Courts of Europe: ritual, politics and culture under the ancien régime, 1500–1750*, London 1999.

¹⁰ Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha 1987; Karel STLOUKAL (ed.), *Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha 1940.

¹¹ Nadine AKKERMAN (ed.), *The Correspondence of Elizabeth Stuart, Queen of Bohemia. Volume I 1603–1631*, Oxford 2015; Nadine AKKERMAN (ed.), *The Correspondence of Elizabeth Stuart, Queen of Bohemia. Volume II 1632–1642*, Oxford 2011.

¹² K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály III.*; K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály IV.*

¹³ Josef JANÁČEK (ed.), *Pavel Skála ze Zhoře, Historie česká. Od defenestrace k Bílé hoře*, Praha 1984;

K popisu života Alžběty Stuartovny byly využity vybrané zahraniční monografie a studie.¹⁴ Z česky psaných životopisů je velmi cenným zdrojem studie Eleonory Mendlové-Mráčkové z roku 1940.¹⁵ K analýze některých aspektů Alžbětina života, především jejího vztahu s manželem Fridrichem Falckým, pak lze využít i některé novější publikace, které však významně přesahují rozsah klasických životopisů. Jedná se především o díla Jany Hubkové¹⁶ a Jaroslava Millera,¹⁷ které se zabývají tehdejší reflexí Fridricha Falckého a obecně jeho vlády v evropské společnosti.

Jak již bylo řečeno, období stavovského povstání je velmi populárním tématem. Zabývali se jím již historici 19. století, jako například František Palacký, Václav Vladivoj Tomek, Antonín Rezek a Ernest Denis.¹⁸ O nejkomplexnější a dodnes aktuální popis stavovského povstání se ještě v 19. století postaral Anton Gindely,¹⁹ jehož dílo bylo využito i v této práci. Gindelymu se v čtyřdílném pojednání podařilo popsat konflikt s výjimečným nadhledem a kritičností. Zájem o stavovské povstání neuhasl ani ve století 20., kdy se mu věnovali někteří zástupci Gollovy školy,²⁰ později pak Josef Polišenský, jehož dílo *Anglie a Bílá Hora* podobně jako Gindelyho práce přineslo nové poznatky o evropském kontextu české revolty.²¹ V dnešní době se, vedle již zmíněných historiků J. Hubkové a J. Millera, tímto obdobím zabývá například Radek Fukala, jehož práce jsou zaměřené především na třicetiletou válku a její průběh.²²

S tématem stavovského povstání se u nás těsně pojí dějiny exilu a komeniologie. Zájem o příběhy českých exulantů významně vzrostl již v 19. století pod vlivem historiků evangelického vyznání (Alois Komínek, Antonín Rezek a další). V meziválečném období zájem o problematiku pobělohorského exilu pokračoval, věnovali se jí například Josef Volf nebo Václav Líba. Pro tuto bakalářskou práci jsou z tohoto období nejpodstatnější publikace Otakara Odložilíka, jenž se věnoval nejen exilu saskému, ale také nizozemskému.²³ Po druhé

Bedřich MENDL – Eleonora MENDLOVÁ-MRÁČKOVÁ (edd.), *Ze zimního království: Dopisy Fridricha Falckého královně Alžbětě z let 1619–1620*, Praha 1919.

¹⁴ Především Margret LEMBERG, *Eine Königin ohne Reich*, Marburg 1996; úvody v edicích dopisů od N. Akkerman.

¹⁵ Eleonora MENDLOVÁ-MRÁČKOVÁ, *Alžběta Falcká, „zimní královna“ česká*, in: Karel Stloukal (ed.), *Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha 1940, s. 273–280.

¹⁶ Jana HUBKOVÁ, *Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistiky*, Praha 2010.

¹⁷ Jaroslav MILLER, *Falcký mýtus. Fridrich V. a obraz české války v raně Stuartovské Anglii*, Praha 2004.

¹⁸ Marie ŠEDIVÁ KOLDINSKÁ, *Raně novověká šlechta*, in: Marie Šedivá Koldinská – Ivo Cerman (edd.), *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013, s. 145–194, zde s. 146.

¹⁹ Antonín, GINDELY, *Dějiny českého povstání léta 1618, díl I–IV.*, Praha 1870–1880.

²⁰ M. ŠEDIVÁ KOLDINSKÁ, *Raně novověká šlechta*, s. 149.

²¹ Josef POLIŠENSKÝ, *Anglie a Bílá hora*, Praha 1949.

²² Radek FUKALA, *Konec zimního království a poslední ohniska odporu*, České Budějovice 2016; Radek FUKALA, *Třicetiletá válka 1618–1648, díl I.–II.*, České Budějovice 2018.

²³ Např. Otakar ODLOŽILÍK, „Královna Mab,“ in: Karel Stloukal (ed.), *Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha 1940, s. 281–287; Otakar ODLOŽILÍK, *Ze zápasů pobělohorské emigrace (I)*, Časopis Matice moravské 56, 1932, sešit 1–2, s. 1–58.

světové válce téma emigrace na nějakou dobu zapadlo, v 90. letech 20. století a v prvním desetiletí století 21. došlo ke krátkému oživení tématu, především v souvislosti se saským exilem (např. Lenka Bobková a Vladimír Urbánek).²⁴

V poněkud lepší situaci se nachází komeniologie. Již od jeho počátků v 19. století se jednalo o obor se silnou interdisciplinarnitou. Vedle historie má o Jana Amose Komenského a jeho okolí zájem také literární věda, filozofie a samozřejmě pedagogika. Největší podíl na profilování této disciplíny měl Ján Kvačala, tématu se však dotkli i již několikrát zmínění Palacký a Gindely. Díky institucionálnímu ukotvení pokračoval výzkum i po druhé světové válce. Pro tuto bakalářskou práci jsou z tohoto období velmi významné práce J. Polišenského a nizozemské historičky Nicolette Mout, která s Polišenským spolupracovala.²⁵ Díky periodiku *Acta Comeniana*, pravidelným kolokviím, mezioborovosti a zahraniční spolupráci je na rozdíl od problematiky emigrace komeniologie kontinuálně pěstovanou disciplínou.²⁶

²⁴ Lenka BOBKOVÁ, *Emigrace, exil, reemigrace*, Marie Šedivá Koldinská – Ivo Cerman (edd.), *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013, s. 534–558, zde s. 537–539.

²⁵ Např. Nicolette MOUT – Josef POLIŠENSKÝ, *Komenský v Amsterdamu*, Praha 1970; Nicolette MOUT, *The Contacts of Comenius with the Netherlands before 1656*, *Acta Comeniana* 25, 1969, č. 1, s. 221–229.

²⁶ Vladimír URBÁNEK, *Komeniologie a intelektuální dějiny raného novověku*, in: Marie Šedivá Koldinská – Ivo Cerman (edd.), *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013, s. 670–693, zde s. 671–679.

2. Dvory žen v první polovině 17. století

Panovnický dvůr byl v raném novověku nejvlivnější institucí ve státě, právě zde se totiž rozhodovalo o politice, správě a ekonomice země. To platilo především pro mužské dvory, jelikož držitelem moci byl v raném novověku až na výjimky muž, což však ještě neznamená, že by jejich manželky nebyly důležité a nedokázaly ovlivňovat dění ve státě. Ostatně jen díky nim mohla dynastie panovníka pokračovat ve vládě a velkou roli hrály také v konfesijní politice státu.²⁷

Odrazem této skutečnosti byly právě dvory panovnic, a to včetně těch již ovdovělých. Jednalo se o aktivní protiklad dvora panovníka, který se taktéž zapojoval do tehdejšího kulturního života, například prostřednictvím uměleckého mecenátu, či do politiky, a to pomocí rodinných vazeb nebo dokonce úplatků. Politické působení samozřejmě probíhalo jinými způsoby než u mužských protějšků. Spojenectví vzniklá mezi dvorními dámami a dvořany, v některých případech dokonce vyslanci z jiných zemí, byla často neformální, bez jakékoli psané dohody, díky čemuž se při případném prozrazení jedné strany mohla druhá odvolat na nedostatek důkazů. Zároveň bychom se měli vyvarovat přeceňování těchto aliancí, přece jen ani panovnice a ani její dvorní dámy neměly většinou zásadní slovo ve věcech vlády.²⁸

Hierarchicky připomínal dvůr panovnice družinu jejího protějšku, jen býval většinou menší a nebyl tak vážený vnější společností. Stejně jako u panovníkova dvora byly hlavními požadavky pro vstup do služby naprostá loajalita a přizpůsobivost potřebám své paní, do jejichž rukou skládaly nové členky slib. Mzda za tuto službu však nebyla nejvyšší, především v porovnání s výdaji, jež musely být vynaloženy na výbavu před samotným vstupem do fraucimoru,²⁹ což pak přispívalo k již zmíněným tajným spojenectvím a špionážím za úplatu.³⁰

Na vrcholu fraucimoru stála samotná panovnice, hned za ní pak hofmistryně, někdy také označovaná jako „nejvyšší hofmistryně.“ Jednalo se většinou o zralé a často též ovdovělé ženy, jelikož jedním z předpokladů pro službu byla zkušenost s vedením vlastní domácnosti. Například na vídeňském dvoře první poloviny 17. století byl průměrný věk hofmistryně

²⁷ T. L. ANDREW, *A House*, s. 4, 9.

²⁸ Nadine AKKERMAN – Brigit HOUBEN, *Introduction*, in: Nadine Akkerman – Birgit Houben (edd.), *The Politics of Female Households*, Leiden 2014, s. 1–27, zde s. 2, 13, 25; Cynthia FRY, *Perception of Influence: The Catholic Diplomacy of Queen Anna and Her Ladies, 1601–1604*, in: Nadine Akkerman–Birgit Houben (edd.), *The Politics of Female Households*, Leiden 2014, s. 267–285, zde s. 267, 282.

²⁹ K. KELLER, *Hofdamen*, s. 47.

³⁰ Oliver MALLICK, *Clients and Friends: The Ladies-in-Waiting at the Court of Anne of Austria (1615–66)*, in: Nadine Akkerman–Birgit Houben (edd.), *The Politics of Female Households*, Leiden 2014, s. 231–264, zde s. 244.

císařovny 50 let a nezřídka se stávalo, že výkon úřadu byl ukončen až smrtí nositelky. Starala se o celkový chod domácnosti panovnice, konkrétně o její ženský personál, tedy služebné i dvorní dámy. S výchovou a dohledem nad posledně jmenovanými pomáhala hofmistryni na některých dvorech „hofmistryně slečen“ (z německého Fräuleinhofmeisterin). Pokud panovnice onemocněla nebo byla jinak indisponována, měla hofmistryně za úkol svou paní zastoupit při vybraných oficiálních záležitostech.³¹

Na dalším hierarchickém stupni stály dvorní dámy, povětšinou neprovdané dívky ze šlechtických rodin. Tvořily doprovod panovnice při jejích povinnostech. Drtivá většina dnů se tak skládala z návštěv bohoslužeb, audiencí a obsluhy u stolu, ač v posledním jmenovaném případě nelze s jistotou říct, zda tuto službu opravdu vykonávaly, nebo šlo jen o čestný titul. Pokud je zrovna paní domu nepotřebovala, měly se dvorní dámy věnovat ručním pracím, četbě, či procvičování zdvořilé konverzace. Čas po večeři se vyplňoval karetními hrami, drobnými hudebními produkcemi a konverzací, a to buď v uzavřeném kruhu, nebo ve smíšené společnosti. Neprovdané dívky se nemohly po dvoře pohybovat volně, takže takovéto večery v sobě skrývaly jednu z mála příležitostí pro navazování nových a udržování již existujících vztahů. Takto získávaly mladé šlechtičny vzdělání potřebné pro pohyb v nejvyšších kruzích společnosti. Velkou výhodou této služby byla možnost procvičit se v cizích jazycích – zejména díky častým audiencím vyslanců. Pobyt u dvora jim svým způsobem nahrazoval zkušenosti jejich mužských vrstevníků z kavalírských cest. Krom toho získávaly dvorní dámy také penzi, i když nižší než hofmistryně, dále jídlo, ošacení, dárky a často se jim také podařilo najít si na dvoře manžela. Zajímavostí této skupiny je také to, že se díky službě vlastně vymykaly typické rodinné hierarchii té doby, nově totiž byly podřízeny nejen svým mužským příbuzným, ale také své paní, tedy jiné ženě.³²

Třetí skupinou fraucimoru byly ženy a dívky na pozicích služebných. Jednalo se především o personál zodpovědný za jednotlivé praktické úkony v domácnosti, tedy pomocnice v kuchyni a prádelně či komorné. Tento ženský neurozený personál nebyl však pouze součástí fraucimoru panovnice, vyskytoval se také na jinak čistě mužských dvorech panovníků, jelikož právě ženám byla tradičně svěřována péče o úklid prostor i čistotu oděvu.³³

V neposlední řadě se na dvoře pravidelně objevovaly manželky dvorských a zemských úředníků, avšak pouze při důležitých událostech, jakými mohly být například korunovace.

³¹ K. KELLER, *Hofdamen*, s. 26, 54, 108–109.

³² N. AKKERMAN – B. HOUBEN, *Introduction*, s. 14, 19–20; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 34, 91–2, 105–107, 123–130; O. MALLICK, *Clients*, s. 238.

³³ K. KELLER, *Hofdamen*, s. 19; O. MALLICK, *Clients*, s. 237.

Nebyly pevnou součástí dvora, neplnily žádnou službu u panovnice a nedostávaly tak plat. Používalo se pro ně slovní spojení „palácové dámy“ (něm. Palastdame).³⁴

Součástí dvora panovnice byl také mužský personál, v jehož čele stál hofmistr. Původně se na všech dvorech manželek vládců vyskytovaly i další úřady zastávané šlechtici, s postupem doby ale v některých zemích vymizely a povinnosti těchto mužů převzal hofmistr. Vedle dohledu nad dvorem tak také plnil funkci nejvyššího štolby či tlumočníka. I přes tyto změny struktur nikdy nevymizel zbytek mužského služebnictva, převážně neurozeného, v podobě duchovních, lékařů, kuchařů, učitelů, tanečních mistrů, hudebníků a dalších. Platilo však, že tento personál plnil pouze potřeby panovnice. Pokud například císař a císařovna zasedli ke společnému stolu, jídlo připravoval vždy kuchař císaře, podobně společné mše sloužil panovnickému páru vždy kaplan císařův.³⁵

Družina panovnice se sice skládala z menšího počtu členů než ta patřící jejímu muži, na druhou stranu ale bývala o to pestřejší. Všechny nevěsty si totiž ze své mateřské země přivážely s sebou menší dvůr, který pak její manžel doplnil o domácí šlechtu a služebnictvo. Tato skutečnost odrážela jejich nový status. Nevěsta sice sňatkem přijímala identitu svého muže, ale zároveň dostávala za úkol reprezentovat zájmy své domoviny.³⁶ Teoreticky se po adaptaci paní na nové prostředí měla většina z nich vrátit do domovské země, ne vždy se tak ale opravdu stalo. Z toho pak vznikala nevraživost mezi domácími a příchozími, kteří se stávali terčem kritiky pro svou kulturní odlišnost. Častým zdrojem konfliktů uvnitř dvora byly také spory „o přednost“, tedy hierarchii při dvorním ceremonielu, jelikož podle řádu nemělo záležet na věku či významu rodu, ale na délce vykonané služby.³⁷

2. 1. Typy raně novověkých dvorů

Dvorská kultura raně novověké Evropy rozhodně nebyla jednotná. Rozlišují se především dva vzory, a to francouzský, respektive francouzsko-burgundský, a habsburský. V prvně jmenovaném nacházíme v družinách panovnic více mužů, což je způsobeno větším oddělením od dvora manžela. Zatímco například habsburské císařovny v 17. století často sdílely personál stáji s manželem a již zmínění kuchaři připravovali pouze menší pokrmy, měly francouzské a anglické královny stáje i další části domácnosti plně odděleny od svého protějšku. Není pak

³⁴ K. KELLER, *Hofdamen*, s. 13, 27.

³⁵ K. KELLER, *Hofdamen*, s. 22, 24, 114; Katrin KELLER, *Die Hofstaaten*, s. 248.

³⁶ Olwen HUFTON, *Reflections on the Role of Women in the Early Modern Court*, *The Court Historian* 5, 2000, č. 1, s. 1–13, zde s. 4.

³⁷ Jeroen DUINDAM, *The Politics of Female Households: Afterthoughts*, in: Nadine Akkerman – Birgit Houben (edd.), *The Politics of Female Households*, Leiden 2014, s. 365–370, zde s. 369; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 20, 69, 136; O. MALLICK, *Clients*, s. 245.

divu, že na dvorech prvního, tedy francouzského typu byl poměr mužů na dvoře panovnice až 90%, kdežto na vídeňském dvoře jen 50%. Jediným případem, kdy i „habsburský“ dvůr manželky či dcery panovníka zahrnoval více mužů než žen, byla domácnost ovdovělé panovnice.³⁸

Dalším rozdílem byl přístup k provdaným ženám na pozicích dvorních dam. V habsburském modelu se počítalo pouze s neprovdanými dívkami, na francouzském dvoře mohly tuto pozici dále zastávat i ženy provdané. Toto kritérium však nebylo striktně dodržováno. Pokud se dvorní dáma provdala za držitele úřadu v domácnosti panovníka (což byl velmi obvyklý jev na všech dvorech), mohla jí být udělena výjimka, jak se stávalo například na dvoře Marie Španělské (1528–1603). Obvykle ale provdané ženy službu alespoň dočasně přerušily i přes možnost pokračování, protože aktivní účast ve fraucimoru se jen těžko dala skloubit s péčí o vlastní domácnost a těhotenstvími. Dvory francouzského typu také bývaly mnohem otevřenější, dvorní dámy se častěji setkávaly s mužskými dvořany a ti zde naopak měli jednodušší přístup než do fraucimoru Habsburků či bavorských Wittelsbachů, kde v některých momentech převládal až klášterně uzavřený režim.³⁹

Samozřejmě platí, že mnohé dvory v sobě obsahovaly prvky obou modelů, popřípadě se vymykaly oběma vzorům. Například pražský dvůr za Rudolfa II. byl silně ovlivněn habsburským vzorem, který je typicky spojován se Španělskem a katolicismem. Část české společnosti včetně některých členů Rudolfova dvora, však byla nekatolického vyznání. Díky tomu byla česká šlechta ovlivněna také nizozemskou dvorskou kulturou, jejímž základem byla až do nástupu Frederika Hendrika v roce 1625 kalvinistická morálka a strohost⁴⁰

³⁸ K. KELLER, *Hofdamen*, s. 24, 29.

³⁹ T. L. ANDREW, *A House*, s. 67; N. AKKERMAN – B. HOUBEN, *Introduction*, s. 21; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 6, 29, 33, 200.

⁴⁰ Josef POLIŠENSKÝ, *Comenius, the Angel of Peace and the Netherlands in 1667*, *Acta Comeniana* 25, 1969, č. 1, s. 59–66, zde s. 60; N. MOUT – J. POLIŠENSKÝ, *Komenský*, s. 55.

3. Život Alžběty Stuartovny a její kontakty s českou šlechtou

3. 1. Období před přijetím české koruny

Alžběta Stuartovna se narodila 29. srpna 1596⁴¹ jako druhé přeživší dítě a jediná dcera skotského královského páru Jakuba VI. Stuarta a Anny Dánské pravděpodobně ve skotském městě Dunfermline.⁴² Děti z královské rodiny bývaly ve Skotsku vychovávány mimo panovnický dvůr a malá Alžběta nebyla výjimkou. Prvních šest let svého života strávila v péči lorda Livingstona na skotském hradu Linlithgow. Poté, co v roce 1603 usedl její otec na anglický a irský trůn jako Jakub I., byl její dvůr přesunut do anglického Coombe Abbey, kde se o ní starala rodina sira Johna Haringtona, jejíž členové jí velmi přirostli k srdci. Byla to především dcera Lucy, budoucí hraběnka s Bedfordu, se kterou později vedla čilou korespondenci, a která ji dokonce navštívila v Haagu. V Coombe Abbey započalo její vzdělání. Učila se francouzštině, italštině a také tanci a hudbě. Velká část jejích učitelů dříve působila na dvoře anglické královny Alžběty I. Tato skutečnost podpořila začínající představy o vzájemné podobnosti. Alžběta I. byla kmotrou princezny Alžběty a později v ní někteří viděli nástupkyni slavné zemřelé královny, která dokázala porazit odvěkého nepřítele Anglie, Španělsko. Malá Alžběta dokonce napodobovala podpis své jmenovkyně.⁴³

V roce 1605 proběhl v Londýně pokus o sesazení a vraždu Jakuba I., který vešel ve známost jako Spiknutí střelného prachu (Gunpowder Plot). Katoličtí povstalci počítali s únosem Alžběty, její následnou konverzí ke katolictví a dosazením na trůn, kde by však byla plně pod jejich kontrolou. Alžbětini poručníci se o plánu dozvěděli a rychle devítiletou princeznu schovali v nedalekém Coventry, v domě Sampsona Hopkinse. Kvůli této události bylo rozhodnuto, že Alžbětin dvůr se přesune blíže k Londýnu, konkrétně do Kew.⁴⁴

Na královském dvoře svých rodičů ve Whitehallu a Hampton Courtu se poprvé objevila ve dvanácti letech. V této době započala jednání o sňatku. Z domácích nápadníků projevil o princeznu zájem například Henry Howard, hrabě z Northamptonu, takovýto svazek by však nebyl z diplomatického hlediska příliš hodnotný. Mezi navrženými velmoži byli dále například Fridrich Ulrich Brunšvicko-Lüneburský, Otto, dědičný princ Hessensko-Kasselský, Mořic

⁴¹ Datace podle gregoriánského kalendáře, tento kalendář bude v této práci upřednostňován. Pokud se bude jednat o dataci podle juliánského kalendáře, bude tak uvedeno v poznámce pod čarou.

⁴² Rosalind K. MARSHALL, *Elizabeth Stuart – die Winterkönigin*, in: Peter Wolf (ed.), *Der Winterkönig: Friedrich V. der letzte Kurfürst aus der oberen Pfalz*, Amberg 2003, s. 34–45, zde s. 34.

⁴³ Nadine AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 5–6, 16.

⁴⁴ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 8; George Philip Vernon AKRIGG, *Jacobean Pageant or the Court of King James I.*, Cambridge 1962, s. 71.

Oranžský či budoucí polský král Vladislav IV.⁴⁵ Vážně se uvažovalo o nabídce savojského vévody Karla Emanuela na dvojitou sňatkovou alianci. Alžběta by se provdala za následníka Viktora Amadea a princ waleský Jindřich Frederik by se oženil s dcerou Karla Emanuela Marií. Tuto alianci podporovala i královna Anna Dánská, v té době již tajná katolička. Žádost, které Anna naopak vehementně oponovala, vycházela od švédského krále Karla IX., jenž navrhoval sňatek mezi Alžbětou a jeho synem, Gustavem Adolfem.⁴⁶

Královna Anna veřejně vystupovala také proti nakonec úspěšnému kandidátovi, falckému kurfiřtovi Fridrichovi V. Mnozí, včetně Anny, v tomto kroku viděli příklon anglického panovníka k protestantskému táboru a integraci nekatolických sil proti Habsburkům.⁴⁷ Jakubův úmysl však byl zcela opačný. Po sňatku dcery totiž plánoval oženit svého syna Jindřicha Frederika, resp. později jeho mladšího bratra Karla, s katoličkou, a tak pomocí diplomacie obnovit rovnováhu sil v Evropě.⁴⁸

Fridrichovu kandidaturu podpořil také jeho strýc, boullionský vévoda Jindřich, na jehož dvoře Fridrich vyrůstal. Vévoda v této době popisuje svého synovce jako jemného a uzavřeného mladíka milujícího umění, který se chová dosti rozmařile, ve vztahu k ostatním je však spíše lakomý. Rozhodně v něm tedy neviděl velkého velmože schopného mnoha významných činů, na druhou stranu byl Fridrich v té době příliš mladý – bylo mu pouhých 16 let.⁴⁹ Nedokážeme s přesností říct, jaký dojem Fridrich vyvolal u Alžběty, která na dopisy svého vyvoleného odpovídala dosti strojeně. Například na žádost o nošení jakési osobní připomínky Fridricha (miniaturní portrét, šperk, či pramínek vlasů) odpověděla Alžběta souhlasně, avšak nejednala tak čistě z lásky, ale spíše z vůle otce.⁵⁰ Toto ale nebylo u dynastického sňatku příliš překvapivé. Krom toho se k Alžbětě mohla donést některá z pomluv, která se v Anglii o Fridrichovi šířila. Jedna z nich popisovala Fridricha jako stíženého a zdeformovaného jakousi dědičnou nemocí, což mohlo vycházet ze skutečnosti, že si z těžkého porodu odnesl malou jizvu pod okem.⁵¹

Naopak Fridrich byl Alžbětou, přezdívanou „Perla Británie“,⁵² naprosto uchvácen. Do Anglie dorazil v říjnu roku 1612, při prvním setkání se svou nevěstou jí políbil lem šatů,

⁴⁵ N. AKKERMANN, *The Correspondence I*, s. 8–9; Jaroslav MILLER, *Falcký mýtus*, s. 35.

⁴⁶ N. AKKERMANN *The Correspondence I*, s. 9; Maureen M. MEIKLE, *Once a Dane, Always a Dane? Queen Anna of Denmark's Foreign Relations and the Intercessions as a Queen Consort of Scotland and England, 1588–1619*, *The Court Historian* 24, 2019, č. 2, s. 168–180, zde s. 178.

⁴⁷ Jana HUBKOVÁ, *Fridrich*, s. 50.

⁴⁸ N. AKKERMANN, *The Correspondence I*, s. 9.

⁴⁹ J. HUBKOVÁ, *Fridrich*, s. 74; Vincenc KRAMÁŘ, *Zpustošení Chrámu svatého Víta v roce 1619*, Praha 1998, s. 35.

⁵⁰ N. AKKERMANN, *The Correspondence I*, s. 108, č. 66.

⁵¹ N. AKKERMANN, *The Correspondence I*, s. 12.; J. HUBKOVÁ, *Fridrich*, s. 70, 75.

⁵² J. HUBKOVÁ, *Fridrich*, s. 74.

ona jej na oplátku zvedla a políbila na tvář. Od této chvíle Fridrich údajně toužil trávit všechny volné chvíle se svou nastávající a nabízené dvorské zábavy s ostatními muži a mladíky jej nezajímaly. Vedle toho mu také vadilo, že se k němu Jakub choval povýšeně a jednal s ním jako s dítětem, což mohlo mimo jiné vycházet z nerovnosti v původu obou snoubenců. Kritické hlasy byly částečně umlčeny změnou anglického překladu titulu Fridricha, místo „Elector Palatine“ se začalo užívat „Prince Palatine“, čímž se jeho postavení alespoň formálně pozvedlo. Krom toho mu také Jakub udělil Podvazkový řád.⁵³

Radovánky byly přerušeny náhlým skolem prince waleského, Jindřicha Frederika. Horečky, jíž byl postižen, nejdříve nebyla připisována velká důležitost, jeho stav se ale velmi rychle zhoršoval. Ze všech příbuzných měl Jindřich Frederik nejbližší vztah se svou sestrou. Alžběta se i přes možnost nákazy opakovaně snažila v přestrojení dostat k umírajícímu bratrovi a jeho poslední slova byla údajně „Kde je má milovaná sestra?“ Smutkem byla zasažena celá společnost, právě do mladého prince totiž protestanti vkládali velké naděje. Byl jakousi protiváhou ke svému pacifistickému otci, dokonce se spekulovalo o tom, že odmítne Jakubovy přípravy katolického sňatku a odjede s falckým párem do Říše, aby si zde našel protestantskou nevěstu.⁵⁴ Naděje protestantské Evropy se z Jindřicha Frederika okamžitě přenesly na nové snoubence. Kvůli chatrnému zdraví nového následníka Karla se totiž počítalo s možností jejich nástupu na anglický trůn.⁵⁵

Jakub chtěl celou svatbu odložit, ale na nátlak Kristiána z Anhaltu byly přerušené oslavy rychle obnoveny. Anna Dánská se slavností neúčastnila, nelze s přesností říct, zda kvůli truchlení za ztraceného syna či z nesouhlasu se sňatkem dcery s kalvinistickým velmožem. Pro druhou možnost však mimo jiné mluví také podobné chování španělských vyslanců, kteří se nedostavili ani na samotnou svatbu.⁵⁶ Skladatelé a básníci anglického dvora (např. Ben Jonson) tvořili jedno dílo za druhým. Slavnosti byly tak nákladné, že překročily roční příjem koruny a přivedly tak Anglii na pokraj bankrotu.⁵⁷

⁵³ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 12–13; Peter BILHÖFER, „Außer Zweifel ein hoch verständiger Her und tapferer Kavalier“ Friedrich von der Pfalz – eine biografische Skizze, in: Peter Wolf (ed.), *Der Winterkönig: Friedrich V. der letzte Kurfürst aus der oberen Pfalz*, Amberg 2003, s. 19–33, zde s. 21; J. HUBKOVÁ, *Fridrich*, s. 76; R. K. MARSHALL, *Elizabeth*, s. 34.

⁵⁴ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 14; J. MILLER, *Falcký mýtus*, s. 52–53.

⁵⁵ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 16; T. L. ANDREW, *A House*, s. 180; J. MILLER, *Falcký mýtus*, s. 56; K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály III.*, s. 295.

⁵⁶ J. HUBKOVÁ, *Fridrich*, s. 76–78.

⁵⁷ John ADAMSON, *Kingdoms of England and Great Britain: The Tudor and Stuart Courts 1509–1750*, in: John Adamson (ed.), *The Princely Courts of Europe: ritual, politics and culture under the ancien régime, 1500–1750*, London 1999, s. 95–118, zde s. 101; G. P. V. AKRIGG, *Jacobean Pageant*, s. 95, 148; J. MILLER, *Falcký mýtus*, s. 51.

Samotný obřad se nakonec konal 14. února⁵⁸ 1613, tedy na den svatého Valentýna. S ním spojená mše se sloužila v anglikánském ritu, což lze považovat za triumf tehdejší anglikánské církve.⁵⁹ Podle svatební smlouvy měla Alžběta právo zůstat při své původní víře a držet si na svém dvoře anglikánského kaplana, a to také udělala. Je však nutné si uvědomit, že i přes propastné rozdíly mezi anglikánstvím a kalvinismem (např. ve výzdobě chrámů či oděvu kněží) se novomanželé konfesijně příliš nelišili. Jakub I. byl vychován v duchu skotského presbyteriánství a Alžběta zpočátku také, tudíž nutně museli do své anglikánské víry přenášet i prvky skotské církve, která navazovala na Kalvínovo učení.⁶⁰ Zajímavé je, že se svatebního obřadu jako doprovod ženicha nejspíše zúčastnil také český šlechtic Jan Jetřich ze Žerotína.⁶¹

Oslavy spojené se sňatkem pokračovaly až do počátku května 1613, kdy se pár odebral do falckého Heidelbergu. Cestou se zastavili v Nizozemí, kde v tu dobu vládl Fridrichův strýc z matčiny strany Mořic Oranžský. I zde se konaly soukromé a veřejné slavnosti, kterým snad mohl přihlížet i Jan Amos Komenský, který se zrovna na jaře roku 1613 ocitl během své studijní cesty v Nizozemí.⁶² Alžběta strávila na dvoře Oranžských delší dobu než Fridrich, který se rozhodl odjet do Heidelbergu a dohlížet na přípravy uvítacích ceremonií na počest nové kurfiřtky. Alžběta své nové sídelní město spatřila v červnu.⁶³ Součástí oslav bylo také jakési představení na motivy antické pověsti o výpravě Argonautů v čele s Iásónem (Fridrichem) za zlatým rounem.⁶⁴ Mohlo se jednat o jakousi narážku na katolický Řád zlatého rouna a budoucí konečné vítězství reformace nad katolictvím.

Alžběta si s sebou z Anglie přivezla dvůr čítající přibližně 90 osob (75 mužů a 15 žen), včetně svého osobního kaplana Dr. Chapmana, štolby, lékaře, krejčího či pokladníka. Vedle jejího dvora tvořili Alžbětin doprovod také vévoda z Lenoxu a hrabě z Harringtonu, kteří měli ještě svůj vlastní personál.⁶⁵ Tyto osoby přicházely ode dvora, který byl silně ovlivněn francouzskými vzory a měl velmi rozvinutou divadelní kulturu, na níž participovali jak profesionální herci, tak urozené osoby z okolí krále. Naopak na heidelberském dvoře byly stále patrné stopy po přísném kalvinismu tamních obyvatel v 16. století. Z Francie sice pomalu přicházelo uvolňování, ale například divadlo a dramatická tvorba obecně se zatím podpory zdejší šlechty nedočkaly. To se změnilo právě s příjezdem nové kurfiřtky, která se nemínila

⁵⁸ Podle juliánského kalendáře.

⁵⁹ R. K. MARSHALL, *Elizabeth*, s. 37; Frances A. YATES, *Rozenkruciánské osvícenství*, Praha 2000, s. 20.

⁶⁰ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 244, č. 177, pozn. 2; Carolyn HARRIS, *Raising Royalty: 1000 Years of Royal Parenting*, Toronto 2017, s. 64–65.

⁶¹ N. MOUT – J. POLIŠENSKÝ, *Komenský*, s. 32.

⁶² Tamtéž, s. 28.

⁶³ R. K. MARSHALL, *Elizabeth*, s. 37.

⁶⁴ T. L. ANDREW, *A House*, s. 183; J. HUBKOVÁ, *Fridrich*, s. 79.

⁶⁵ Elizabeth O. BENDER, *Memoirs of Elizabeth Stuart, Queen of Bohemia, Daughter of King James the First*, vol I, London 1825, s. 355.

vzdát svého životního stylu nabytého doma. K Alžbětině doprovodu dokonce patřila skupina herců (Lady Elizabeth's Men) a dokonce i anglický dvorní architekt Inigo Jones, který pro heidelberskou rezidenci navrhl divadlo.⁶⁶ Už v Heidelbergu budilo oblečení i celkové chování Alžbětina dvora pohoršení jejího okolí. Svým odlišným oděvem a chováním vytvořil Alžbětin dvůr jakýsi ostrov anglické diplomacie v pevninské Evropě, jelikož se zde při svých cestách po Evropě často zastavovali Jakubovi diplomaté, a tak kontrolovali falckou politiku. Takovéto působení na spřízněný dvůr ale nebylo nic neobvyklého, ostatně toho využívala i Alžbětina matka Anna Dánská.⁶⁷

Období mezi příjezdem do Heidelbergu a českým stavovským povstáním patří mezi málo probádané části Alžbětina života.⁶⁸ Začala se sice učit německy, ale nikdy tento jazyk neovládla na dostatečné úrovni. Vedle angličtiny však bezproblémově komunikovala francouzsky a italsky a při všech audiencích měla u sebe tlumočníka, takže minimálně ve Falci tato skutečnost nebyla zas tak moc problematická.⁶⁹ Mnohem horší reakci okolí si zasloužilo Alžbětino chování během prvního těhotenství. Údajně se totiž nemínila vzdát své oblíbené zábavy, jízdy na koni, což způsobilo velké pobouření a vytvořilo její obraz jako krajně nezodpovědné osoby. První dítě, syn Fridrich Jindřich, se narodilo 1. ledna 1614, tedy necelý rok po svatbě a téměř okamžitě byl prohlášen také potenciálním následníkem anglického trůnu.⁷⁰

Brzké narození dědice však ještě nezaručovalo šťastné soužití. Zdá se totiž, že první léta manželství nebyla zrovna idylická, což je také jedna z možných příčin rozestupu tří let mezi prvním a druhým dítětem (ostatní děti dělil rok, pouze výjimečně dva). Alžbětě se velmi stýskalo po domově a nejspíš také po zemřelém bratrovi. Když se pak ještě mezi ní a tchyní Luisou Julianou Oranžskou naplno rozhořel spor, týkající se hierarchie během dvorských obřadů, zavřela se ve svých apartmánech a odmítala vycházet. Jelikož Fridricha nutily pracovní povinnosti často pobývat mimo Heidelberg, bylo jednou z jejích nejdůležitějších povinností vítat příchozí vyslance. Ani to jí nedonutilo opustit své pokoje.⁷¹

Přepracování mladého kurfiřta vyvrcholilo náhlým horečnatým onemocněním, během kterého dokonce sepsal závěť. Fridrich byl i dříve dosti úzkostný, ale takové přiblížení se smrti v něm probudilo hluboce melancholické stavy, které jej provázely až do konce života. Na

⁶⁶ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 17–18; T. L. ANDREW, *A House*, s. 70, 91; Gary TAYLOR, Thomas Middleton, 'The Nice Valour' and the Court of James I, *The Court Historian* 6, 2001, č. 1, s. 1–27, zde s. 2.

⁶⁷ T. L. ANDREW, *A House*, s. 236; P. BILHÖFER, „Außer Zweifel,“ s. 21; Brennan C. PURSELL, *Elector Palatine Friedrich V and the Question of Influence Revisited*, *The Court Historian* 6, 2001, č. 2, s. 123–139, zde s. 138–139, 143, 171; F. A. YATES, *Rozenkruciánské osvícenství*, s. 28.

⁶⁸ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 11.

⁶⁹ M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 16, 21.

⁷⁰ J. HUBKOVÁ, *Fridrich*, s. 80; M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 18; R. K. MARSHALL, *Elizabeth*, s. 38.

⁷¹ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 20.

druhou stranu tato epizoda, pobyty v lázních i krátkodobé uklidnění Fridrichových pracovních povinností nejspíš oba manžele sblížily a energická Alžběta měla na svého melancholického manžela bezesporu příznivý vliv.⁷²

Dalším problémem, se kterým se falcký pár potýkal od počátku svého soužití až do smrti, byla neschopnost hospodařit s penězi. Alžběta nejdříve dostala volnou ruku v zařizování svých apartmánů, jenže se velmi brzy ukázalo, že by měla být podrobena větší kontrole. Tuto roli na Alžbětině dvoře plnil především hrabě Harrington, který sice nebyl přímou součástí Alžbětina dvora, avšak jel s ní do Heidelbergu a měl k ní velmi blízko, a pak také „hofmistr“ (comptroller of the household) Jacob Sandeland a „strážce pokladu“ (treasurer) Thomas Livingston.⁷³ Její pokladnu ale neustále zatěžovaly dárky sloužícím, na výtky argumentovala tím, že při svém vysokém postavení přece musí ostatním dávat dárky a památky na službu u ní. Ještě v roce 1613 Harrington zemřel a kontrolu nad Alžbětinými financemi na sebe přenesl Fridrichův hofmistr Hans Meinhard Schomberg. I ty nejmenší výdaje od této chvíle musely být nejdřív schváleny jím. Na první pohled by se jeho téměř absolutní moc nad domácností kurfiřtky mohla zdát ponižující, sedmnáctiletá Alžběta v něm však našla oporu, a dokonce v době jeho nepřítomnosti přiznala svou bezradnost.

Schomberg si v Alžbětině fraucimoru našel nevěstu, anglickou šlechtičnu Elizabeth Sutton-Dudley. Manželství však trvalo velmi krátce, Elizabeth už v roce 1615 zemřela a sám Schomberg následoval svou ženu ani ne o rok později. Tato událost byla pro Alžbětu i Fridricha až překvapivě důležitá. Z krátkodobého hlediska ztratila Alžběta dvě blízké osoby, a na prosbu, aby jí z Britských ostrovů poslali novou dvorní dámu, přišla odmítavá odpověď (údajně měly anglické dámy strach z německého podnebí), což ještě prohloubilo její pocit osamocení a odloučení od domova. Dlouhodobý výhled byl ale ještě horší. Schombergovo místo první osobnosti falcké politiky totiž obsadil Kristián I. z Anhaltu, jehož kroky dovedly Fridricha až k přijetí české koruny.⁷⁴

3. 2. Od přijetí koruny do útěku z českých zemí

Ač samotná volba Fridricha Falckého proběhla až v srpnu roku 1619, byla jednání Kristiána z Anhaltu s českými stavy nejspíš mnohem staršího data. Už při svatbě Alžběty s Fridrichem v roce 1613 údajně s Jakubem hovořil o případné kandidatuře Fridricha na český trůn a ujišťoval anglického krále o výhodnosti takovéto akce. Anhalt ale nepočítal s tím, že by

⁷² P. BILHÖFER, „*Außer Zweifel*,“ s. 22; J. HUBKOVÁ, *Fridrich*, s. 81.

⁷³ E. O. BENDER, *Memoirs*, s. 354–355.

⁷⁴ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 19–20; R. K. MARSHALL, *Elizabeth*, s. 38.

Jakub mohl plán prozradit španělské delegaci.⁷⁵ Pokud se o tom habsburští vyslanci skutečně dozvěděli, mohli být právě oni původci podivných útoků na falcký pár v Heidelbergu. Jednou například dorazili do rezidence kurfiřta poslové a trvali na tom, že dopis musí předat Fridrichovi osobně. Při prohledání se u nich našlo podezřelé množství zbraní a oba se následně přiznali k tomu, že se chystali kurfiřta zabít. Alžbětě pak prý přišla pozvánka k návštěvě císařovny, na kterou však neodpověděla, protože její forma byla značně podezřelá.⁷⁶ Je tedy možné, že někteří z radikálních katolíků se tímto způsobem prostě snažili zbavit opozice, podobně jako dříve během Spiknutí střelného prachu v Anglii.

Anhalt byl určitě v přímém kontaktu s Janem Albínem Šlikem, který si dopisoval i s jinými členy Protestantské unie.⁷⁷ Zajisté se však nejednalo o jediné spojení s českými stavy. V Heidelbergu se totiž nacházela prestižní kalvinistická univerzita, která do Falce přilákala mnohé příslušníky Jednoty bratrské z českých zemí. Mezi studenty se objevil i Jan Amos Komenský. Pro Anhalta však měli mnohem větší cenu příslušníci české elity, jakým byl například Albrecht Jan Smiřický.⁷⁸ I tyto kontakty přispěly ke směřování politiky českých stavů.

Samotný Fridrich mířil v počátcích českého povstání spíše k smířlivému ujednání, ostatně o úmyslech Kristiána z Anhaltu se dozvěděl až někdy kolem listopadu roku 1618, tedy téměř půl roku po defenestraci.⁷⁹ Dvaadvacetiletý kurfiřt se nejspíše nechal strhnout okolní atmosférou, prodchnutou duchem rozenkruciánství. Objevilo se totiž proroctví o brzkém pádu antikrista a nástupu Kristovy tisícileté říše a Fridrich v sobě mohl vidět boží nástroj předurčený k tomuto úkolu. Nevyužití příležitosti by se tak rovnalo odmítnutí vůle Boha, což jej mohlo přimět k uposlechnutí Anhaltu a vyjednávání s českými stavy.⁸⁰

Volba Fridricha českým králem proběhla v Praze 26. srpna 1619. Jeho hlavními protikandidáty byli Karel Emanuel I, vévoda Savojský, a Jan Jiří I., vévoda Saský. Výhodou Fridricha byla spřízněnost s mnoha panovníky Evropy. Sám byl synovcem oranžského vévody Mořice, který proslul svými velitelskými schopnostmi na bitevních polích, a švagr Jiřího Viléma, markraběte braniborského. Přes Alžbětu pak byl spřízněn nejen s anglickým, ale také dánským králem. Někteří zástupci stavů sice namítali, že příbuznost s anglickým králem může

⁷⁵ Antonín, GINDELY, *Dějiny českého povstání léta 1618, díl I.*, Praha 1870, s. 154; M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 19–20.

⁷⁶ J. HUBKOVÁ, *Fridrich*, s. 81–82.

⁷⁷ E. O. BENDER, *Memoirs*, s. 357–358.

⁷⁸ N. MOUT – J. POLIŠENSKÝ, *Komenský*, s. 34; Otakar ODLOŽILÍK, *Poslední Smiřičtí*, in: *Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin Československa k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře, díl II.*, Praha 1930, s. 70–87, zde s. 76.

⁷⁹ V. KRAMÁŘ, *Zpustošení*, s. 37.

⁸⁰ F. A. YATES, *Rozenkruciánské osvícenství*, s. 37–38, 57.

být i přítěží, protože pokud nastoupí Alžběta na trůn, bude s ní spravovat Anglii i Fridrich. Řeč v tomto duchu pronesl před stavy Jan Albín Šlik, který byl možná informován o neochotě ostatních členů Unie postavit se v budoucích bojích za Fridricha. Nejspíš kvůli strachu z odjezdu královského páru do Anglie stavové zanesli do volební kapitulace podmínku o tom, že Praha bude hlavním sídelním městem nového panovníka.⁸¹

Zpráva o volbě se k Fridrichovi dostala ve stejný den, kdy byl Ferdinand II. zvolen římským císařem, tedy 29. srpna. Většina jeho osobních rádců se vyslovila pro přijetí a Fridrich tedy příliš dlouho s kladnou odpovědí neváhal.⁸²

Otázka role Alžběty Stuartovny při jednání o přijetí koruny je velmi zajímavá. V této době (ale i později) platilo, že ze špatných politických rozhodnutí mužů byly viněny jejich manželky. Stalo se tak v případě manželek některých stavovských vůdců (např. Alžběty ze Žerotína, roz. Thurnové, a Johanky Švihovské z Rýzmburka),⁸³ ale také Alžběty Stuartovny. I v novější literatuře se stále setkáváme s názorem, že k přijetí koruny Fridricha dohnala Alžbětina ctižádost.⁸⁴ Většina dnešních historiků se však shoduje na opaku, totiž že Alžběta nebyla hlavní příčinou Fridrichova rozhodnutí, jelikož Alžbětino údajné prohlášení o tom, že raději bude jíst zelí jako královna než pečeně jako pouhá kurfiřtka, nelze vystopovat v žádném soudobém a důvěryhodném prameni.⁸⁵ Alžběta samozřejmě podpořila Fridricha v jeho politických rozhodnutích, ostatně nic jiného se od ní ani neočekávalo. Jako jeho manželka byla částečně zasvěcena do politických jednání, nebyla jí však přiznána aktivní role. Jejím úkolem vedle služby politickým ambicím manžela bylo také tlumočení vůle představitelů Anglie. Jakub byl vůči plánům spojení s Českým královstvím spíše skeptický a s odpověďmi si dával dosti na čas. To však nebylo příliš překvapivé. Jakub se netajil svými názory na posvátnost moci každého panovníka, který za žádnou cenu nesmí být zbaven trůnu. Proto nemohl souhlasit ani se sesazením Ferdinanda II., ač politicky to pro něj mohlo být výhodné.⁸⁶ Většina anglické společnosti v čele s arcibiskupem Abbotem však reagovala přesně opačně a přijetí koruny podpořila, což také Alžběta sdělila Fridrichovi.⁸⁷ Alžběta tedy rozhodně nebyla proti přijetí

⁸¹ K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály III.*, s. 293, 295, 334.

⁸² N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 23, s. 202, č. 147; E. O. BENDER, *Memoirs*, s. 359.

⁸³ J. JANÁČEK, s. 216.

⁸⁴ Jaroslav ČECHURA – Milan HLAVAČKA – Eduard MAUR, *Ženy a milenky českých králů*, Praha 1995, s. 128.

⁸⁵ M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 19–20; Eleonora MENDLOVÁ–MRÁČKOVÁ, *Alžběta Falcká*, s. 274.; B. C. PURSELL, *Elector*, s. 124.

⁸⁶ G. P. V. AKRIGG, *Jacobean Pageant*, s. 227; Heide WUNDER, *He is the Sun, She is the Moon: Women in Early Modern Germany*, Cambridge 1998, s. 159, 162.

⁸⁷ B. C. PURSELL, *Elector*, s. 133.

trůnu a stejně tak smýšlely i mnohem politicky důležitější osoby, než byla ona, například falctí politici v čele s Anhaltem.⁸⁸

Konečné rozhodnutí o přijetí koruny padlo na přelomu září a října. V té době již pobývala u falckého dvora delegace stavů, která dojednávala podrobnosti volební kapitulace a dalšího postupu. Čeští stavové komunikovali samozřejmě i s Alžbětou (už v září ji prosili o přímluvu)⁸⁹ a to především prostřednictvím Václava Viléma z Roupova, který uměl perfektně francouzsky. Následně byl nově zvolený král vyzván k odjezdu do Prahy.

Celá cesta trvala 7 dní, od 25. do 31. října. Dvůr zrovna pobýval v Ambergu, tudíž neměli před sebou příliš velkou vzdálenost. I s Fridrichem čítal průvod celkem 569 osob a 610 koní. Během cesty se v Čechách několikrát zastavil a přijal pohoštění ze strany místní šlechty či poddaných. Už zde se projevila jazyková bariéra mezi novou královnou a jejími poddanými, Alžběta totiž nemohla být uvítána ani německy ani česky. Například v Žatci vyřešili problém tím, že do čela zdejších žen postavili mládence, nejspíše studenta, který uměl francouzsky. Dne 31. října dojel dvůr až k oboře Hvězda, kde byl slavnostně uvítán členy stavovského direktoria a zástupci panského i rytířského stavu. Pak pokračoval směrem na Pražský hrad. Cestou je vítali obyvatelé, někteří oblečení jako středověcí husité, což Fridricha velmi překvapilo. Oproti zvyklostem se nestřílelo z děl, Alžběta totiž byla těhotná a stavové měli strach, aby uleknutí nezpůsobilo předčasný porod. Přímo na Hradě je přivítaly manželky a dcery českých stavovských politiků.⁹⁰

Okamžitě započaly přípravy ke korunovaci v katedrále svatého Víta. Stavové nechali chrám pečlivě hlídat, snad kvůli strachu ze spiknutí (viz útoky na pár v Heidelbergu). Korunovace proběhla již 4. listopadu, vedl ji Jiří Dicast Mirkovský, administrátor Dolní konzistoře, a Jan Cyrillus Třebíčský, starší téže konzistoře. Obřad byl sloužen v českém jazyce, zpívalo se *Te Deum* a proběhlo slavnostní pasování na rytíře. Slavnost pak pokračovala banketem na Pražském hradě a rozdáváním jídla a rozhazováním mincí mezi přihlížející diváky. Zajímavé je, že při korunovaci se již z děl střílelo, přestože se jí Alžběta samozřejmě účastnila. Korunovace Alžběty proběhla 7. listopadu, taktéž pod vedením administrátora konzistoře pod obojí. Hlavními rozdíly mezi obřady byl jazyk kázání, během Alžbětiny korunovace bylo německé, a pak délka samotného obřadu, který byl v případě královny výrazně zkrácen, snad

⁸⁸ Antonín, GINDELY, *Dějiny českého povstání léta 1618, díl II.*, Praha 1878, s. 177.

⁸⁹ N. AKKERMANN, *The Correspondence I*, s. 205, č. 151.

⁹⁰ A. GINDELY, *Dějiny, díl II.*, s. 189; NA, Praha, Sbírka přepisů z domácích a zahraničních archivů – Státní archiv v Drážďanech, karton č. 9, inv. č. 2186; K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály III.*, s. 347–360.

kvůli pokročilému těhotenství. I oslava po korunovaci byla menší, neproběhlo pasování rytířů a ani se nerozdávaly další mince.⁹¹

Téměř okamžitě se ukázalo, že správa Českého království a finance jsou v naprosto dezolátním stavu, na což neprodleně upozornil Fridrichův rada Ludwig Camerarius. Fridrich byl postupně nucen české země finančně podporovat z vlastních zdrojů, ani to však nestačilo a nepomohl ani prodej některých předmětů ze sbírek Rudolfa II. Ostatně ty nejcennější předměty už stihl Matyáš odvézt do Vídně ještě před povstáním. Mnozí kladli stav pokladny za vinu Fridrichovi, který sice nebyl zrovna proslulý svou hospodárností, v tomto případě se ale jednalo o zanedbání stavu ze strany direktoria.⁹² Tato skutečnost k popularitě nové vlády rozhodně nepřispěla, rozhodně však nebyla tou největší vadou na kráse.

Mnohem více utrpěla Fridrichova prestiž takzvaným „vyčištěním“ katedrály sv. Víta, během kterého byla z chrámu odstraněna většina „katolické“ výzdoby. Již v říjnu byli členové kapituly na Pražském hradě vyzváni k odchodu a nejspíš také začala inventarizace veškerého vybavení, které mělo být uloženo v jakési místnosti u sakristie a v kapli sv. Václava. Kapitula opakovaně žádala o přístup k tomuto vybavení (od ornátů, přes ostatky až po oltáře), vyhověno jí bylo pouze částečně a celý proces byl velmi zdlouhavý, ani mezi stavy totiž nejspíš nebyla shoda v tom, jak situaci vyřešit. Nakonec věc do svých rukou vzali členové Jednoty bratrské (v českých zemích menšinové vyznání, ale velmi silné mezi českou nekatolickou šlechtou), ke kterým se přidal Fridrichův dvorní kazatel Abraham Scultet.⁹³

Samotnému Fridrichovi nejspíš vybavení kostela příliš nevadilo. Při jeho prohlídce 1. listopadu údajně prohlásil, že anglické kostely jsou podobně vyzdobeny a ničemu to tedy nevadí. Vadili mu však zde přítomní katolíci a jejich klekání před oltáři, což jej možná přinutilo jednat. Fridrich chápal, že předměty v chrámu mají velkou uměleckou hodnotu, a proto se přiklonil k možnosti uložit je na místě, kde je nikdo neuvidí. Scultet se dále pokoušel Fridricha přimět k radikálnějšímu řešení, například upozornil na možný špatný vliv takového prostředí na malého Fridricha Jindřicha, který jako jediný z dětí falckého páru pobýval v Praze. Za „vyčištění“ se přimlouvali i stavovští předáci, především, jak údajně řekl Fridrich později Matyáši Thurnovi, Václav Budovec z Budova a Václav Vilém z Roupova. Fridrich tak nejspíš podlehl dojmu, že se jedná o vůli většiny obyvatel a dal alespoň částečný souhlas k „vyčištění“ interiéru kostela.⁹⁴

⁹¹ T. L. ANDREW, *A House*, s. 200; A. GINDELY, *Dějiny, díl II.*, s. 189, 191; K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály III.*, s. 369–379.

⁹² A. GINDELY, *Dějiny, díl II.*, s. 191; K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály III.*, s. 379.

⁹³ V. KRAMÁŘ, *Zpustošení*, s. 32–33, 49, 51.

⁹⁴ Eliška FUČÍKOVÁ, *Friedrich V. und die Prager Kunstsammlungen – anders gesehen*, in: Peter Wolf (ed.), *Der Winterkönig: Friedrich V. der letzte Kurfürst aus der oberen Pfalz*, Amberg 2003, s. 112–121, zde s. 116; A.

Očista začala 21. prosince kolem poledne, kdy se podle Pavla Skály ze Zhoře odebrala část úředníků dvorské kanceláře do chrámu. Skála zároveň píše, že on sám o tom nic nevěděl, což znamená, že vybraní stavové své úmysly tajili.⁹⁵ Původně mezi vykonavateli snad byla snaha o šetrné odstranění reliéfů a opatrné přemístění movitých předmětů do kaplí a sakristie, postupně se však začala objevovat čím dál větší živelnost. Scultet se měl násilím zmocnit klíčů od místností plných schovaného vybavení a jakýsi opilý predikant Salmuth pak zničil předměty uložené v kapli svatého Zikmunda. Ničení pak probíhalo ještě několik dní, ale nejspíše už nebylo tak živelné.⁹⁶

Scultet, který pravděpodobně celé „vyčištění“ řídil, jak to sám později přiznává ve svém životopise, se jej ale přímo nezúčastnil. Tak se dala vina a organizace jednoduše přičíst na vrub domácím. V jejich čele měli stát již zmiňovaní Václav Vilém z Roupova a Václav Budovec z Budova, dále Bohuchval Berka z Dubé, Jáchym Ondřej Šlik, Bohuslav z Michalovic a další. Poslední dva jmenovaní patřili na rozdíl od ostatních k luteránskému vyznání, takže mohli vyvolat dojem, že se skutečně jedná o vůli všech, a nejen českých bratří. I mezi šlechtou se objevovaly hlasy volající po větší opatrnosti, například Vilém st. z Lobkovic opakovaně varoval ostatní před nepřízní lidu a upozorňoval na vysokou hodnotu uměleckých děl v katedrále, sám Bohuchval Berka obhajoval přítomnost Collinovy císařské tumby a Markéta Saloména Slavatová poslala do katedrály sluhy, aby odnesli (a tak zachránili) některé předměty včetně ostatků; byli však okamžitě odehnáni.⁹⁷

I zde se operuje s možným tlakem Alžběty na Fridricha, tentokrát je pravděpodobnost naprosto mizivá. Jak již bylo napsáno, v Anglii byly vyzdobené kostely naprosto běžným jevem a krom toho Alžbětiným anglikánským bohoslužbám byl nejspíš vyhrazen jiný objekt v areálu Hradu než přímo katedrála. Někteří jí dokonce připisují aktivní podíl na ničení vybavení, kdy prý měla v úmyslu bourat hroby a vyhazovat z nich kosti. Tomu odporuje její charakteristika vycházející od Kryštofa z Donína, který Alžbětu popisuje jako veselou mladou ženu plnou zájmu o pozemské radosti, jež o Bohu příliš nemluví. Také její fyzický stav v tu dobu vylučuje jakýkoli přímý podíl na ničení, jelikož už za 6 dní se jí měl narodit další syn.⁹⁸

Dne 22. prosince vedl Scultet kázání, kde celý proces zdůvodnil. Zúčastnil se jej celý dvůr včetně královny, ale i velké množství lidu. Všichni byli pozváni na společnou vánoční mši s královským párem. Způsob, kterým byla na této mši slavena večeře Páně, vzbudil pohoršení

GINDELY, *Dějiny, díl II.*, s. 241; V. KRAMÁŘ, *Zpustošení*, s. 38, 43–46, 57.

⁹⁵ K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály III.*, s. 416.

⁹⁶ A. GINDELY, *Dějiny, díl II.*, s. 243; V. KRAMÁŘ, *Zpustošení*, s. 47.

⁹⁷ A. GINDELY, *Dějiny, díl II.*, s. 243; V. KRAMÁŘ, *Zpustošení*, s. 40, 45–48, 53.

⁹⁸ V. KRAMÁŘ, *Zpustošení*, s. 41–42.

i mezi členy Jednoty bratrské. Fridrich totiž osobně lámal kvašený chléb.⁹⁹ Náboženská praxe falckého páru budila po celou dobu jejich pobytu v Čechách velkou pozornost. Mnozí se podívovali, že Alžběta nechodí na mše společně se svým manželem a šířilo se, že je ve skutečnosti tajná luteránka. Z toho důvodu pak občas navštěvovala mše s Fridrichem, podle dopisu otci si však nebyla jista svým jednáním a prosila ho v této záležitosti o radu.¹⁰⁰

Nejistou se ukazovala i náboženská tolerance nové vlády. Původně měla reforma v kalvinistickém duchu proběhnout pouze na statcích přímo podřízených koruně, Scultetovo vyptávání se na situaci v zemi a na šlechtických statcích tak bylo považováno za krajně podezřelé. Fridrich během holdovací cesty po českých zemích na přelomu zimy a jara roku 1620 navštěvoval kostely všech vyznání a slíbil toleranci na Moravě usedlým novokřtěncům, jeho motivace ale nutně nemusela být zcela nezištná. Krom toho situace v samotné Falci byla zcela opačná, právě novokřtěnecství zde bylo zakázáno. Pokračovalo také „čištění“ chrámů (například kostel při jezuitské koleji v Klementinu a kostel Všech svatých na Pražském hradě)¹⁰¹ a podle některých nechal Fridrich na Alžbětino přání odstranit krucifix z Karlova mostu (avšak ani sám Skála si nebyl jist průběhem celé kauzy).¹⁰² Tato rozhodnutí byla krajně nepopulární a tvořila propast i v samotném protestantském táboře. Už v zimě 1620 se objevilo označení „zimní král,“ protože se předpokládalo, že s takovým přístupem ve věcech náboženství nemůže Fridrichovo kralování trvat déle než jeden rok.¹⁰³

Rozrušení z očisty chrámu přerušila zpráva o narození prince Ruprechta dne 27. prosince 1619. Ač vybrané jméno nebylo zrovna ideální v kontextu českých dějin (Ruprecht III. Falcký nahradil na říšském trůnu sesazeného Václava IV.), narození zdravého chlapce bylo považováno za jednoznačný důkaz Boží přízně.¹⁰⁴

27. ledna 1620 se Fridrich společně se svým bratrem Ludvíkem odebral na holdovací cestu po zemích Koruny české, ze které se vrátil 14. března.¹⁰⁵ Z této cesty se zachovala spousta dopisů Fridricha Alžbětě obsahujících docela podrobný popis ostatních zemí včetně osobních dojmů. Listy Alžběty Fridrichovi se nezachovaly žádné. Jedním z možných důvodů je jejich důvěrný obsah a jejich následné pálení, které Fridrich zmiňuje v jednom z pozdějších dopisů

⁹⁹ T. L. ANDREW, *A House*, s. 239; K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály III.*, s. 419–420.

¹⁰⁰ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 243–244, č. 177.

¹⁰¹ T. L. ANDREW, *A House*, s. 190, 240–241; V. KRAMÁŘ, *Zpustošení*, s. 39, 43; K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály III.*, s. 429.

¹⁰² J. ČECHURA – M. HLAVAČKA – E. MAUR, *Ženy a milenky*, s. 129; K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály III.*, s. 421.

¹⁰³ V. KRAMÁŘ, *Zpustošení*, s. 49, 51.

¹⁰⁴ T. L. ANDREW, *A House*, s. 246; K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály III.*, s. 422.

¹⁰⁵ Bedřich MENDL – Eleonora MENDLOVÁ-MRÁČKOVÁ (edd.), *Ze zimního království*, s. 28; K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály III.*, s. 443.

z podzimu 1620.¹⁰⁶ Velmi pravděpodobná je také jejich ztráta, v jednom z dopisů z Moravy totiž Fridrich zmínil možnou ztrátu zavazadla, jehož součástí byly i insignie Podvazkového řádu.¹⁰⁷ Morava se Fridrichovi líbila mnohem více než samotné Čechy, a těšil se, až ji navštíví i Alžběta a společně si zde zaloví. Opěvoval zdejší šlechtická sídla plná tapisérií a pochvaloval si také zdejší novokřtence, kteří jemu i Alžbětě předali spoustu darů.¹⁰⁸ V druhé polovině února přejel do Slezska, konkrétně do Vratislavi,¹⁰⁹ kterou považoval po Praze za druhé nejkrásnější město v českých zemích. Chválil také módu zdejších dam, čímž se možná snažil povzbudit Alžbětu, jelikož ta nebyla s módou v Čechách příliš spokojena.¹¹⁰ Alžběta měla o Fridricha po celou dobu jeho cesty strach kvůli útokům polských kozáků na Moravu.¹¹¹ 10. března dorazil Fridrich do Zhořelce. Kvůli špatnému vývoji na bojištích, a také protože se blížil čas zasedání sněmu a křtiny prince Ruprechta, byla ale návštěva obou Lužic zkrácena.¹¹²

Křtiny musely být o dva dny odloženy kvůli opožděnému příjezdu zástupce jednoho z kmotrů, sedmihradského knížete Gábora Bethlena. Odehrály se 31. března a za kmotry šli Ruprechtovi vedle knížete Bethlena vždy dva zástupci z každého stavu. Do katedrály jej nesla Magdaléna Berková z Dubé, manželka nejvyššího purkrabího Bohuchvala Berky z Dubé, a dlouhé křestní roucho neslo osm panen z fraucimoru (Skála bohužel neuvádí, zdali šlo o fraucimor královny, český nebo smíšený). Dítě křtil dvorní kazatel Scultet a během křtu jej musela Berková společně se „starostou králové“ (nejspíše Alžbětiným hofmistrem Thomasem Livingstonem) tišit, protože se hlasitě rozbrečelo. Po obřadu se konal slavnostní banket (viz Příloha, č. 1.). Hostina se nejspíše konala ve Španělském sále a rytina z ní je pravděpodobně vyhotovena z pohledu hlavního stolu, kde seděl královský pár a kmotři. U další tabule lze s přesností určit pouze jednu z osob v čele tabule, podle popisku jde o Magdalénu Berkovou z Dubé. Vedle ní a čelem k mědirytcí sedí fraucimor. Podle oblečení se dá odvodit, že dáma vedle paní Magdalény je buď českého, nebo německého původu a alespoň část dam u tabule je součástí anglického fraucimoru. Na druhé straně tabule sedí jakýsi muž, ostatní v jeho řadě ani u ostatních tabulí už ale identifikovat s jistotou nelze. Uprostřed sálu stojí urození pánové a mezi nimi chodí nosiči s jídlem a pitím. Nalevo pak vidíme stupňovité tabule s jídlem

¹⁰⁶ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 265., č. 194.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 220–221, č. 163.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 220–221, č. 163., s. 225, č. 165., s. 229, č. 167.

¹⁰⁹ Jana HUBKOVÁ, *Holdovací cesta Fridricha Falckého do Vratislavi*, in: Lenka Bobková – Jana Konvičná (edd.), *Korunní země v dějinách českého státu, III, Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století*, Praha 2007, s. 319–349, zde s. 319.

¹¹⁰ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 233, č. 170., s. 236, č. 173., s. 238, č. 174.

¹¹¹ Tamtéž, s. 23; A. GINDELY, *Dějiny, díl II.*, s. 254.

¹¹² J. HUBKOVÁ, *Holdovací cesta*, s. 344–345.

a hudebníky. Po hostině se společnost odebrala do letohrádku v Královské zahradě, kde se až do pozdních hodin tančilo.¹¹³

S postupem roku 1620 bylo stále jasnější, že brzy dojde k osudovému střetu. Fridrich se sice stále snažil zachovat si v dopisech Alžbětě pozitivního ducha, například jí psal o krásném záměčku nedaleko Rokycan.¹¹⁴ Alžběta byla samozřejmě srozuměna se stavem věcí, v dopisech směřujících do Anglie si stěžovala na neaktivitu Unie i samotného Jakuba a prosila adresáty (vévodu z Buckinghamu a svého mladšího bratra Karla), aby dál působili na Jakuba a přiměli jej k vojenské akci ve Falci, kterou napadlo španělské vojsko pod vedením Ambrosia Spinoli.¹¹⁵ Fridrich ale v pomoc Jakuba již nedoufal. Když do Prahy v říjnu přijelo anglické poselstvo, Fridrich byl zrovna u vojska. Alžbětě napsal, že delegaci má uvítat, jak se patří, ale nic se nemá přehánět, jelikož Jakub stejně nezasáhne.¹¹⁶ Alžběta nejspíš vyplnila manželovo přání, protože se dochovaly zprávy o tom, že vyslanci na pokyn Jakubův neužívali při oslovování Alžběty královský titul, který při oslovování vyžadovala až do své smrti. Místo toho ji oslovili „Princess Palatine.“¹¹⁷

Ze strachu z blížící se armády nechal Fridrich už v září odvézt nejstaršího syna Fridricha Jindřicha do Nizozemí. Ke stejnému kroku se snažil přesvědčit i Alžbětu, ona však odmítala odjet bez něho a opakovaně prohlašovala, že svého manžela neopustí, ať se děje cokoli. Fridrich jí pak prosil, ať tak učiní aspoň z ohledu na „své malé,“ nejspíše Ruprechta, ale protože Alžběta byla opět těhotná, mohl tím myslet i očekávané dítě. Ani to však nepomohlo. Nejednala tak čistě z lásky nebo neznalosti situace. Alžběta i její kancléř Francis Nethersole měli totiž strach, že jejich odjezd způsobí paniku obyvatel a celou situaci ještě zhorší.¹¹⁸

I tak se dvůr začínal chystat na brzký odjezd, přesouval a balil se nábytek, nejednalo se tedy o jakýsi zběsilý útěk, jak bývá někdy situace po bitvě na Bílé hoře popisována. Právě ony popisy způsobují nejasnosti v celém průběhu, jelikož se od sebe v některých bodech liší. Jisté je, že ještě 8. listopadu se dvůr přemístil z Hradu do Starého Města, odkud pak další den odjel do slezské Vratislavi. Takováto událost byla skvělým materiálem pro tehdejší pamflety a propagandu. Alžběta údajně tak spěchala, že na Hradě málem zapomněla Ruprechta, respektive se starala spíše o svá zvířata než o své dítě.¹¹⁹ Ač Alžběta měla k zvířatům velmi vřelý vztah, určitě v jejích očích nestála nad dětmi. Ostatně celý svůj vdovský život zasvětila

¹¹³ K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály IV.*, s. 15, 30–31.

¹¹⁴ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 263–264, č. 193.

¹¹⁵ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 29, 254, č. 186., s. 255, č. 187.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 258–259, č. 190; K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály IV.*, s. 335.

¹¹⁷ M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 25.

¹¹⁸ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 258–259, č. 190, pozn. 2., s. 272, č. 198, pozn. 1., s. 280, č. 203; A. GINDELY, *Dějiny, díl II.*, s. 178.

¹¹⁹ R. K. MARSHALL, *Elizabeth*, s. 40.

boji za zaopatření svých dětí.¹²⁰ Vedle toho je nutné si uvědomit, že malé děti měly v té době na starost chůvy a kojné, Ruprechta nevyjímaje, takže pokud někdo zapomněl Ruprechta vzít s sebou, byl to spíše někdo z personálu.¹²¹ Zároveň se dochovaly zprávy o útěku, podle kterých měla Alžběta Ruprechta v náručí.¹²² Pravdou zůstává, že Fridrich při útěku zanechal v Praze insignie Podvazkového řádu, kterého se zmocnili bavorští vojáci, stejně jako části spisů z falcké kanceláře, která byla následně zveřejněna tiskem jako „Anhaltische Cantzley.“¹²³

Těžko říct, proč si k útěku vybrali Fridrich a Alžběta zrovna Vratislav. Jedním z argumentů rádců Fridricha, kteří nevěřili Pražanům, a proto navrhli odjezd, byla údajná věrnost Slezanů.¹²⁴ Přesun přes zasněžená pohoří byl dosti náročný, a dokonce se začala šířit zpráva, že Alžběta během cesty zemřela při porodu. Alžběta do Vratislavi došla v pořádku, ale příliš dlouho v ní nepobyla, už 7. prosince totiž psala do Anglie dopis z Frankfurtu nad Odrou.¹²⁵ Pokračovala až do braniborského Kürstin, kde porodila syna Mořice. I přesto, že markraběnka braniborská byla Alžbětinou švagrovou, byl Alžbětin pobyt zde nežádoucí, a proto pokračovala královna dále do Nizozemí.¹²⁶

3. 2. 1. Alžbětin dvůr v Praze

K udržení Fridrichovy pozice v Čechách Alžbětin dvůr nepřispěl, ač rozhodně není jedním z hlavních důvodů nepříliš velké oblíbenosti jeho vlády. Zatímco král se snažil českým zvykům a tradicím aspoň částečně přizpůsobit, u Alžběty žádné takovéto sklony nenalzáme.¹²⁷ Na rozdíl od Falce, jejíž společenské klima přece jenom nebylo Čechům úplně vzdálené, se tehdejší Anglie dala považovat za zcela jiný kulturní svět. Ač si to česká protestantská šlechta nejspíš nechtěla přiznat, i ona (stejně jako katolická šlechta) byla silně ovlivněna španělskou dvorskou kulturou, oproti které anglické zvyky působily až příliš uvolněně a nemravně. Českou šlechtu tak Alžběta a její dámy nepřestávaly překvapovat od začátku pobytu až do konce. Mnohé zarazilo už pozdravení, kdy anglické dámy očekávaly u nich doma obvyklý lehký polibek na tvář a Alžběta si zase chtěla s pány potřást rukou.¹²⁸

Nejviditelnějším rozdílem byl rozhodně anglický střih šatů, kterých se Alžběta a její dámy nehodlaly vzdát. Nutno podotknout, že tento styl nebyl kritizován jen v českém prostředí,

¹²⁰ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 30–31.

¹²¹ C. HARRIS, *Raising Royalty*, s. 62.

¹²² K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály IV.*, s. 382.

¹²³ T. L. ANDREW, *A House*, s. 262

¹²⁴ Tamtéž, s. 248, 251.

¹²⁵ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 285, č. 208, pozn. 1.

¹²⁶ J. HUBKOVÁ, *Fridrich*, s. 239; M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 26.

¹²⁷ E. MENDLOVÁ-MRÁČKOVÁ, *Alžběta Falcká*, s. 275.

¹²⁸ T. L. ANDREW, *A House*, s. 237; J. JANÁČEK, *Ženy*, s. 222; J. MILLER, *Falcký mýtus*, s. 39.

ale již dříve například dánskými vyslanci v Anglii apod.¹²⁹ Z českých zemí je asi nejznámější kritika ze strany Pavla Skály ze Zhoře, jenž popisuje, že „fraucimor královský prsů neb řader svých odhalených nepřikrývá.“¹³⁰ Kromě výstřihů pak některé pohoršoval tvar sukní, který se svým „bubnovitým“ tvarem velmi lišil od španělské kuželovité siluety populární v Čechách.¹³¹ Skála kritizuje také Alžbětin ne zcela pravidelný denní režim a během hostin pak nedodržování tradičního ceremonálu, který královně velmi vadil.¹³²

Konflikty a nedorozumění vznikaly také z konfesijních rozdílů. I přes protestantský ráz Čech zde zůstávalo mnoho katolických tradic včetně úcty ke svatým, pro kterou však Alžběta, jejíž víra byla ovlivněna kalvinismem, nejspíš příliš pochopení neměla. Vedle již zmíněných příběhů o tom, která pomáhala s „vyčištěním“ katedrály sv. Víta, se tradují i jiné příběhy. České dámy jí údajně přinesly jako dárek posvěcené chleby ve tvaru květin, čímž odkazovaly na pověst o svaté Alžbětě Durynské. Alžběta však jejich význam nejspíše nepochopila a dala je na hraní dvorním dámám. Některé z kvítků spadly na zem, což bylo považováno za znak neúcty.¹³³

Je však nutné podotknout, že tyto anekdoty z Alžbětina pobytu v Čechách (od konfesijních sporů až po hektický útěk) často nelze vystopovat až k důvěryhodnému prameni. Není výjimkou, že první zpráva o případech Alžbětina nevhodného chování pochází z letáků šířených nepřátelskou stranou, takže se mohlo jednat o propagandu.¹³⁴ Ostatně i Pavel Skála ze Zhoře přiznává, že například právě o jejím pozdějším útěku z Prahy existuje mnoho navzájem si odporujících informací.¹³⁵ Tyto zprávy pak také odváděly pozornost od skutečných problémů, jakými byly rozdíly ve správě korunních zemí, postavení měst a komplikace při výběru daní.¹³⁶ Existovala však i propaganda na podporu Alžběty. Popisovala například předešlé spojení s Anglií, odkud ve středověku přišlo do Čech Viklefovo učení. Letáky tak upozorňovaly na to, že stejně jako kdysi dávno, i v roce 1619 přichází z Anglie posila a záchrana „pravé“ víry.¹³⁷

Z Anglie pocházela také většina osob v Alžbětině doprovodu.¹³⁸ Jako první je zmíněn Albrecht Mortton, Alžbětin sekretář, ten však v Čechách pobyl pouze krátce, jelikož už

¹²⁹ G. P. V. AKRIGG, *Jacobeian Pageant*, s. 242.

¹³⁰ K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály ze Zhoře III.*, s. 379.

¹³¹ P. BILHÖFER, „*Außer Zweifel*,“ s. 40.

¹³² M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 22; K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály ze Zhoře III.*, s. 379.

¹³³ T. L. ANDREW, *A House*, s. 237; M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 22.

¹³⁴ F. A. YATES, *Rozenkruciánské osvícenství*, s. 41.

¹³⁵ K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály ze Zhoře IV.*, s. 336 a dále.

¹³⁶ J. PÁNEK, *Friedrich*, s. 101–103.

¹³⁷ J. HUBKOVÁ, *Fridrich*, s. 114.

¹³⁸ NA, Praha, Sběrka přepisů z domácích a zahraničních archivů – Státní archiv v Drážďanech, karton č. 9, inv. č. 2186.

v dopisech ze zimy roku 1620 existují části korespondence psané jeho nástupcem Francisem Nethersolem.¹³⁹ Ani o jednom z nich nemáme bližší zprávy ohledně působení v Čechách a interakci s českým prostředím. To ostatně platí i o řadě dalších osob na seznamu, např. o Thomasi Leugstonovi¹⁴⁰ (Alžbětín hofmistr), Georgu Launetovi (štolba), Johanu Grayovi (kráječ pokrmů), Amalii „Rheingrafské“ slečně,¹⁴¹ Julianě von Solms (nejvyšší hofmistryně a manželka Fridrichova hofmistra Johana Albrechta) a dalších lidech.¹⁴²

U jiných dvořanek/dvořanů můžeme nějakou interakci aspoň předpokládat, a to například na základě nepřímých zmínek v dopisech buď přímo z období pobytu v Čechách, nebo jiné doby. Elizabeth Dudley, která byla součástí doprovodu Alžběty již po svatbě s Fridrichem Falckým, byla jedna z mála anglických dam na dvoře, jež se naučily perfektně německy. Běžně pomáhala Alžbětě při čtení dopisů od německých příbuzných, vedle hofmistryně a sekretáře tak fungovala jako jakási Alžbětina neoficiální tlumočnice.¹⁴³ Je tedy možné, že tuto funkci plnila i během návštěv českých dam na Alžbětíně dvoře.

Podobné domněnky lze odvodit také z nejasností, které už od počátku roku 1620 panovaly ohledně Alžbětina vyznání. Alžběta se ve svém dopise¹⁴⁴ otci sice o svém osobním kaplanovi Alexandru Scapmanovi¹⁴⁵ zmiňuje spíše okrajově a nepřikládá mu aktivní roli ve vzniklém nedorozumění, opět však můžeme předpokládat, že se anglikánský kněz do řešení nějakým způsobem zapojil. Není však vůbec známo, do jaké míry se účastnil do přípravy či provedení „očisty“ katedrál. Jak již bylo dříve řečeno, anglikáni své kostely běžně zdobili, takže nejspíš s touto akcí příliš nesouhlasil.

Naopak Alžbětín lékař, Christian Rumpf, se údajně do pustošení zapojil velmi aktivně.¹⁴⁶ Ve spojitosti s ním je také zajímavé, že v seznamu Alžbětina dvora není zmíněna porodní bába. Roku 1614 za tímto účelem přijela z Anglie do Falce Margaret Mercer¹⁴⁷ a to i s vlastním doprovodem, nejednalo se tedy o nedůležitou osobu, která by v seznamu mohla být zahrnuta pouze ve výčtu služebnictva podle funkce a počtu. Není známo, proč Alžbětu nedoprovázela i do Čech. U porodu Ruprechta ji tak nejspíše nahradil právě dr. Rumpf, což by v Čechách

¹³⁹ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 214–215, č. 160.

¹⁴⁰ Podle seznamu v E. O. BENDER, *Memoirs*, s. 355 „Leviston.“

¹⁴¹ Nelze ani s jistotou určit její přesnou identitu. Jednalo se o rozvětvený rod, někteří členové měli i vazby na české země (viz např. Marie KOLDINSKÁ – Petr MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana: Adam mladší z Valdštejna 1602–1633*, Praha 1997, zde s. 40–41, 100, 122).

¹⁴² Slečna Mayerne, slečny Brigitta a Margaretha Wordwortt, slečna Absaley/Apsley a paní Elisabeth Diane.

¹⁴³ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 159–160, č. 110, s. 321–322, č. 237.

¹⁴⁴ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 243–244, č. 177.

¹⁴⁵ Podle seznamu v E. O. BENDER, *Memoirs*, s. 355 „Chapman.“

¹⁴⁶ V. KRAMÁŘ, *Zpustošení*, s. 48.

¹⁴⁷ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 151, č. 101, pozn. 2.

mohlo teoreticky způsobit další pohoršení, jelikož zde nebyla přítomnost muže-doktora při porodu obvyklá.¹⁴⁸ O žádném pobouření z této skutečnosti však není nic známo.

V Alžbětíně doprovodu nebyly pouze osoby z její domovské země, ale také dvorní dámy pocházející z Falce. Oproti těm anglickým jich nebylo mnoho, ale i přesto budily velkou pozornost okolí. Jednalo se o dcery Fridrichova hofmistra Johana Albrechta von Solms Uršulu a Amalii. První jmenovaná se v březnu roku 1620 provdala za jednoho z vrcholných představitelů falcké politiky Kryštofa z Donína. Na rozdíl od Alžběty se také částečně adaptovala na módu českých dam a začala nosit kožešinové kabáty, což Alžbětu nejspíše příliš nepotěšilo.¹⁴⁹ Její sestra Amalie byla údajně velmi atraktivní a cílevědomá, měla mnoho obdivovatelů a při pobytu v Praze se do ní zamiloval některý z pánů Švihovských. Nejspíše se jednalo o Ferdinanda Švihovského, který se aktivně zapojil do povstání, po Bílé hoře působil v Haagu jako Fridrichův komorník, ale již v roce 1622 zemřel. Tím Amalii uvolnil cestu k novému ctiteli a budoucímu manželovi Frederiku Hendrikovi Oranžskému.¹⁵⁰

Otázkou zůstává zapojení českých dam do dvorského života během stavovského povstání. Zdá se však, že mnoho nových vazeb nevzniklo. České šlechtičny samozřejmě Alžbětu doprovázely při oficiálních ceremoniích, jakou byla korunovace či křtiny. Například při pozdější korunovaci Eleonory Gonzagy (1598–1655), manželky Ferdinanda II., českou královnou v roce 1627 nesly jednu stranu vlečky její dvorní dámy a tu druhou manželky českých zemských úředníků. Dá se tedy předpokládat, že jak u manželek habsburských panovníků, tak u Alžběty existoval vedle užšího dvora i širší okruh dam, které se ke dvoru dostavovaly pouze při různých oslavách (tzv. Palastdamen). Konkrétně v případě Alžběty byly tyto skupiny rozdílné nejen svou mírou zapojení do dvorského života, ale také národnostním složením, jelikož i Pavel Skála ze Zhoře používá vymezení „anglický“ a „český“ fraucimor.¹⁵¹

Proti většímu propojení fraucimorů působilo několik faktorů. Jedním z nich byla jazyková bariéra mezi dámami. Alžběta vedle angličtiny ovládala ještě francouzštinu a nejspíše i italštinu, naopak němčinu znala jen okrajově a češtinu vůbec. O českých dámách pak Alžběta napsala, že mluvily pouze německy nebo česky. Její tvrzení není sice zcela pravdivé, jelikož

¹⁴⁸ Milena LENDEROVÁ – Martina HALÍŘOVÁ, *Jak se stát porodní bábou*, in: Milena Lenderová (ed.), *Ženy s kufříkem a nadějí: porodní báby a asistentky v českých zemích od poloviny 19. století do poloviny 20. století*, Praha 2019, s. 25–130, zde s. 25–26.

¹⁴⁹ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 241, č. 175, pozn. 3.

¹⁵⁰ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 223, č. 164, s. 335, č. 244, pozn. 6, s. 529, č. 368; Jonathan ISRAEL, *United Provinces of the Netherlands: The Courts of the House of Orange c. 1580–1795*, in: John Adamson (ed.), *The Princely Courts of Europe: ritual, politics and culture under the ancien régime, 1500–1750*, London 1999, s. 119–140, zde s. 126; B. MENDL – E. MENDLOVÁ-MRÁČKOVÁ, *Ze zimního království*, s. 20; O. ODLOŽILÍK, *Ze zápasů I*, s. 49.

¹⁵¹ J. JANÁČEK, *Ženy*, s. 223; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 143, 145; K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály ze Zhoře III.*, s. 376.

některé české dámy francouzsky uměly, avšak jednalo se o menšinu.¹⁵² Paradoxně měla tato bariéra i své výhody, díky ní se totiž k dámám nedostaly výtky a kritika druhé strany.¹⁵³

Jiné šlechtičny se dvorského života nezúčastnily, protože se nechtěly kompromitovat spoluprací s nejistou vládou. Na dvůr se nedostavila například Marie Magdaléna Trčková z Lípy. Její manžel Jan Rudolf Trčka z Lípy se během povstání i v následujících letech snažil spolupracovat s oběma stranami, půjčoval peníze jak císaři, tak např. Thurnovi, a jeho žena zvolila podobnou strategii. Obě strany je sice považovaly za nespolehlivé a postihly je následné konfiskace, ale Marie Magdaléna nakonec dostala výjimku, a i přes evangelické vyznání mohla žít v Čechách i po vydání Obnoveného zřízení zemského.¹⁵⁴ Zkompromitovat se přímou účastí nechtěla ani Zuzana Thurnová a to i přesto, že její manžel Jindřich Matyáš Thurn byl jedním z hlavních vůdců celého povstání.¹⁵⁵

Naopak mezi ty nejvíce spojované s falckým dvorem patří Markéta Saloména Slavatová (roz. Smiřická), která se údajně stala jednou z předních dam této společnosti. Její úzké vazby na falcký dvůr mohl také podpořit dříve připravovaný sňatek jejího bratra Albrechta Jana s jednou ze sestřenic Fridricha Falckého z matčiny strany. Přípravy však byly nejdříve narušeny začátkem stavovského povstání a následně úplně zrušeny z důvodu předčasného skonu ženicha. Nejen její bratr, ale také manžel Jindřich Michal Slavata z Chlumu a Košumberka se účastnil povstání na straně stavů. Společně s Václavem Vilémem z Roupova se snažili působit na Fridricha ve věcech majetkových sporů v rodině Smiřických. Po smrti Albrechta Jana už zbýval jen jediný mužský představitel rodu Jindřich Jiří, jenže ten byl „slabomyslný“ tudíž neschopný spravovat majetky. Markéta Saloména se dědictví pokusila zajistit získáním poručnictví nad svým bratrem.¹⁵⁶ Zároveň se svými požadavky vystoupila její starší sestra Eliška Kateřina, dříve rodinou zavržená pro skandální chování a nyní manželka Otty Jindřicha z Vartenberka. Nový manželský pár se usídlil v Jičíně, proti čemuž u Fridricha protestoval Jindřich Michal Slavata. Vartenberk byl následně opakovaně předvoláván do Prahy. Nejdříve se odmítl dostavit, a naopak své požadavky na smiřické dědictví stupňoval, nakonec však

¹⁵² N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 54, č. 6, pozn. 2, s. 239, č. 174; Marie KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic. Cesta intelektuála k popravišti*, Praha – Litomyšl 2004, s. 375; M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 21; E. MENDLOVÁ-MRÁČKOVÁ, *Alžběta Falcká*, s. 275.

¹⁵³ A. GINDELY, *Dějiny, díl II.*, s. 191.

¹⁵⁴ Trčka (Sčk), in: OSN XXV, Praha 1906, s. 677–680, zde s. 67; Jitka MIKYSKOVÁ, *Marie Magdaléna Trčková z Lípy*, Praha 2012, 62 s. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/87108/>, s. 12, 26, 40, 43, 52.

¹⁵⁵ Miloš POJAR, *Jindřich Matyáš Thurn. Muž činu*, Praha 1998, s. 126.

¹⁵⁶ Marek CIMPL, *Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka. Cesta k oknu Pražského hradu a odtud ke slávě*, Praha 2016, 122 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/165271/>, s. 39; Jindřich FRANCEK, *Příběh tajné lásky. Eliška Kateřina Smiřická a její sexuální skandál*, Praha 2005, s. 93, 108; Margret, LEMBERG, *Hanavské zasnuby Albrechta Jana Smiřického*, *Dějiny a současnost* 16, 1994, č. 6, s. 15–18, zde s. 17.

do Prahy přijel. Do Jičina byla vyslána komise v čele se Slavatou, Eliška Kateřina je však nechtěla pustit dovnitř. Konflikt nakonec skončil výbuchem celého zámku, při kterém zemřelo mnoho lidí včetně Jindřicha Michala a Elišky Kateřiny.¹⁵⁷ Sám Fridrich Falcký byl celou situací šokován a nutno podotknout, že tento incident rozhodně nepřispěl k prestiži celého falckého dvora.¹⁵⁸ Markéta Saloména nadále pokračovala v budování vazeb na královský dvůr, mimo jiné s pomocí Václava Viléma z Roupova, ač jejich vztah nebyl možná úplně nezištný. Při útěku do Slezska zajistila Markéta Saloména falcké družině odpočinek v Náchodě a připojila se k nim později také v exilu.¹⁵⁹

Fridrich v souvislosti s výbuchem v Jičíně v jednom z dopisů nabádal královnu, aby zjistila názor a reakce Otty Jindřicha z Vartenberka a jeho dcer. Vartenberk byl v té době držen na Pražském hradě, stav jeho dcer však známý není. Nelze tedy říci, jestli v té době pobývaly u dvora v Praze, nebo jestli doprovázely otce do vazby.¹⁶⁰

Další dámou často zmiňovanou v souvislosti se „zimním královstvím“ je Estera Teuflová. Jednalo se o velmi bohatou a ctižádostivou pražskou měšťanku. Její syn byl dokonce během Fridrichovy korunovace pasován na rytíře. Její bohatství nakonec přitáhlo falcký královský pár až k ní domů. Estera jim ráda vyhověla a půjčila část svého bohatství.¹⁶¹ Je však málo pravděpodobné, že by Estera byla nebo se potenciálně vůbec mohla stát integrální součástí Alžbětina dvora, jelikož se i přes veškeré bohatství jednalo o neurozenou osobu.

K Alžbětině dvoru se snad již během pobytu v Praze přidala jakási madam Michaloivitz. Fridrich se o ní sice zmiňuje až v dopise z roku 1621, podle jména však můžeme předpokládat, že se jedná o manželku (popř. vdovu) někoho z české rodiny rytířů z Michalovic. Nejaktivněji se z této rodiny do povstání zapojil Bohuchval (resp. Bohuslav) z Michalovic. Byl jedním z direktorů, při výběru krále hlasoval pro Fridricha, stal se hradeckým purkrabím a roku 1621 byl popraven. Bohuchval měl za manželku Voršilu Benignu (neexistují zprávy o jejím působení na dvoře), která byla po porážce povstání vypovězena ze země. Bohuchval měl dále bratra Jana Jiřího a syny Smila a Jana Václava, kteří po bitvě na Bílé hoře utekli z Čech. O jejich případných manželkách není známo nic. Ať už se ve skutečnosti jednalo o kohokoli, madam Michaloivitz příliš dlouho na falckém dvoře nepobyla. Měla se starat o malého Ruprechta, ale Fridrich pochyboval o jejich schopnostech. Zároveň přiznával, že neví, co s ní má udělat a jak jí pomoci zaopatřit její děti. Nejspíš se tak opravdu jednalo o českou dámu, která musela po

¹⁵⁷ K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály ze Zhoře III.*, s. 437–442.

¹⁵⁸ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 220, č. 163, s. 223, č. 164; A. GINDELY, *Dějiny, díl II.*, s. 253.

¹⁵⁹ Jaroslav ČECHURA, *Smířičti: krátké dějiny úspěšného rodu*, Praha 2018, s. 150, 151, 338, 340.

¹⁶⁰ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 223, č. 164; K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály ze Zhoře III.*, s. 439.

¹⁶¹ J. JANÁČEK, *Ženy*, s. 176; K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály ze Zhoře III.*, s. 376.

Bílé hoře utéci ze země. Roku 1628 pak Alžběta v dopise Jindřichu Matyáši Thurnovi zmiňuje její konverzi ke katolictví.¹⁶²

Poslední, o níž lze říci, že se alespoň zapojila do některých aktivit a slavností na dvoře, je manželka Bohuchvala Berky z Dubé, Magdaléna (roz. Slavatová z Chlumu a Košumberka), která nesla malého Ruprechta ke křtinám (viz předešlá podkapitola).

O žádné další z manželek stavovských předáků zprávy o vztahu s dvorem Alžběty Stuartovny nemáme. Ostatně v českých zemích ovlivněných „habsburskou“ dvorskou kulturou nebylo zvykem, aby se vdané ženy připojily k družině panovnice. Stejně tak nám chybí bližší informace o jejich dcerách (např. o těch, které měl Václav Budovec z Budova s Annou roz. Zákupskou z Vartenberka).¹⁶³

Polyxena z Pernštejna údajně prohlásila, že se během stavovského povstání dostávaly do popředí spíše „druhořadě“ osobnosti. Ač dnes nelze s jistotou říci, jak přesně Alžbětin dvůr vypadal, zůstává pravdou, že se nejspíše jednalo o krátkou epizodu plnou improvizace. Alžběta ke své nové zemi rozhodně necítila nechuť, ráda zde jezdila na lovy a velmi se jí líbily rudolfinské sbírky umění (resp. to, co z nich na Pražském hradě zbylo). Většinu volného času trávila v úzkém kruhu svých dvorních dam a během doby jednoho roku si zkrátka nestihla vytvořit jakékoli vazby na českou šlechtu. To se jí podařilo až v době exilu v Haagu.¹⁶⁴

3. 3. Život v exilu

V březnu 1620 Alžběta cestovala směrem do Nizozemí. V Berlíně se zastavila jen nakrátko, jelikož císař vyhrožoval braniborskému kurfiřtovi Jiřímu Vilémovi říšskou klatbou, pokud by u sebe Alžbětu nechal déle než 6 týdnů. Zůstaly zde však její děti, kromě Fridricha Jindřicha, který byl z Prahy odvozen přímo do Falce,¹⁶⁵ a Luisa Juliana Oranžská, Fridrichova matka. Alžběta pokračovala dále přes Wolfenbüttel a nejpозději v dubnu dorazila do Haagu.¹⁶⁶

Nizozemí bylo přirozenou volbou pro usazení falckého páru a jejich dvora. V té době se totiž jednalo o centrum protišpanělské, resp. protihabsburské, politiky. Zdejší tiskárny neustále produkovaly letáky zaměřené proti dlouholetým nepřátelům Spojených provincií, a to nejen pro domácí spotřebu, ale také na export, jelikož např. v Anglii by tyto tisky zastavila cenzura. Pobyt

¹⁶² N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 327, č. 240, s. 696, č. 476; z Michalovic (Sčk), in: OSN XVII, Praha 1901, s. 277–278, zde s. 278; K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály ze Zhoře III.*, s. 297, 378.

¹⁶³ Budovec z Budova (Sčk), in: OSN IV, Praha 1891, s. 852–853, zde s. 853.

¹⁶⁴ J. JANÁČEK, *Ženy*, s. 223; M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 22; O. ODLOŽILÍK, „Královna Mab,“ s. 275; Karel STLOUKAL, *Žena v českých dějinách*, in: Karel Stloukal (ed.), *Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha 1940, s. 11–45, zde s. 39.

¹⁶⁵ Karel Ludvík a Alžběta do Braniborska přijeli již dříve s Luisou Julianou, nyní se k nim přidali v Praze narozený Ruprecht a sotva dvouměsíční Mořic.

¹⁶⁶ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 301, č. 221, s. 302, č. 222; M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 26, 29; O. ODLOŽILÍK, *Ze zápasů I*, s. 9.

falckého dvora na tomto území tak ještě prohloubil a svým způsobem oživil protišpanělské nálady Nizozemců.¹⁶⁷

Naopak přesídlení královského páru do Anglie v roce 1621 nepřipadalo v úvahu. Jakub sice již v říjnu 1620 údajně slíbil, že pokud španělské vojsko nevyklidí Rýnskou Falc, vyhlásí Španělsku válku, avšak v této době stále ještě pokračovala jeho jednání se španělskými vyslanci týkající se sňatku infantky s princem waleským Karlem. Velká část obyvatel Anglie však s postojem svého krále nesouhlasila a Jakub se bál, že by přítomnost Alžběty ještě zvýšila bojovnost některých jeho poddaných. Proto nechtěl falcký pár přijmout k sobě a někteří jejich příznivci byli dokonce sami přinuceni z Anglie odejít do exilu v Nizozemí. Situace se změnila až s nepovedenou návštěvou Karla Stuarta ve Španělsku roku 1623. Ze sňatku s infantkou definitivně sešlo a anglická zahraniční politika se pomalu začínala otáčet ve prospěch protestantské strany. V roce 1625 po smrti Jakuba nastoupil na trůn jeho syn a Alžbětín mladší bratr Karel, který krátce na to vyhlásil Španělsku válku. V té době však již byl dvůr pevně usazen v Haagu a o přemístění do Anglie se tedy neuvažovalo.¹⁶⁸

Zároveň se Alžběta nedočkala ze strany svého otce úplného odmítnutí, z Anglie totiž falckému páru již od počátku exilu plynuly nemalé finanční částky. Peněžní podporu získávali manželé také přímo od nizozemských stavů. Generální stavy se sice do poskytování větších částek nehrnuly, tlak místodržitele Mořice Oranžského a později jeho bratra Frederika Hendrika byl však až příliš velký. Pro oba bylo vydržování královského exilového dvora prestižní záležitostí, jelikož jejich dvůr ještě nebyl kulturním a společenským centrem v raně novověkém smyslu.¹⁶⁹ Falcký pár téměř okamžitě upadl do dluhů, protože oba žili nad své poměry. Nešlo jen o náklady na provoz dvora, jehož většina členů ztratila své državy a tím pádem i bohatství, ale také o prostředky vynaložené na politické mise a špionáže. Nákladnost vydržování exilového dvora se tak setkala s obecnou nevolí, dokonce na toto téma vznikaly pamflety a karikatury. Nelibost se pak ještě prohloubila roku 1622, kdy byla definitivně ztracena Rýnská Falc a tím pádem i poslední důchody z ní plynoucí, takže naděje na splacení úvěrů přestala existovat úplně.¹⁷⁰

Naději postupně ztráceli i samotní manželé Fridrich a Alžběta. Fridrichovy sklony k nerozhodnosti se staly ještě znatelnějšími a občas vedly až k fatalistickému odevzdání se

¹⁶⁷ E. MENDLOVÁ–MRÁČKOVÁ, *Alžběta Falcká*, s. 277; J. MILLER, *Falcký mýtus*, s. 92, 122.

¹⁶⁸ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 38, 44, 46; J. MILLER, *Falcký mýtus*, s. 69, 74.

¹⁶⁹ T. L. ANDREW, *A House*, s. 318; B. C. PURSELL, *Elector*, s. 136.

¹⁷⁰ Simon GROENVELD, *König ohne Staat: Friedrich V. und Elizabeth als Exilierte in den Haag 1621–1632–1661*, in: Peter Wolf (ed.), *Der Winterkönig: Friedrich V. der letzte Kurfürst aus der oberen Pfalz*, Amberg 2003, s. 162–187, zde s. 180; M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 29–30; Otakar ODLOŽILÍK, *Ze zápasů pobělohorské emigrace (III)*, *Časopis Matice moravské* 57, 1933, sešit 1–4, s. 59–157, zde s. 63.

do Boží vůle. Těmto stavům neprospěl ani rychlý odklon některých z jeho hlavních rádčů a spojenců, jakými byl například Jiří Fridrich von Hohenlohe, Kristián z Anhaltu a Abraham Scultetus. Mnozí falčtí politici zůstali samozřejmě Fridrichovi věrní (např. Johan Albrecht von Solms, Donínové a Ludwig Camerarius), i tak se však prvně jmenovaným podařilo velkou část viny za nezdar svalit jen na Fridricha.¹⁷¹ Alžběta byla údajně neustále rozrušená, ač se své rozpoložení snažila před ostatními skrývat. Ve svých dopisech manželce se Fridrich samozřejmě zmiňuje i o vojenských a politických akcích, avšak překvapivě větší prostor je věnován umění a šperkům, jako kdyby se snažil svou manželku přivést na jiné myšlenky.¹⁷² Byl to však především Fridrich, který postupně propadal depresivním stavům a začal se uzavírat do sebe. Největší ránou pro oba pak byla smrt jejich nejstaršího syna Fridricha Jindřicha, který se utopil při nehodě lodí u města Zaandam. Sám Fridrich unikl smrti jen o vlasek, po fyzické stránce se zotavoval více než rok, nikdy se však nejspíše nevzpamatoval z psychického otřesu. V porovnání s ostatními evropskými panovnickými centry byl tedy exilový dvůr v Haagu tak o poznání méně atraktivní, nudnější a pochmurnější.

Necelé tři roky po Fridrichu Jindřichovi zemřel v listopadu 1632 také Fridrich Falcký. Příčinou byl nejspíše mor („morová horečka“), kterým se nakazil ve vojenském ležení. Alžběta, již ani dříve nebylo lehké rozveselit, byla touto zprávou samozřejmě zdrcena. Údajně tři dny nepromluvila, nejedla, nepila a nespala. Na dva měsíce také zcela přerušila svou korespondenci, tu nejnnutnější nakrátko převzali její sekretáři.¹⁷³ Korespondenci s přáteli pak Alžběta obnovila během února roku 1633. V těchto dopisech se pak omlouvala za přerušení v komunikaci, jelikož ztráta hlavní životní opory, kterou ve svém muži nacházela, ji připravila o většinu sil. Krom toho měla spoustu nových povinností, ovdověním se vlastně stala regentkou Falce. Falčtí politici Camerarius a Rusdorf se údajně proti její snaze převzít alespoň část povinností postavili. Zajímavé je, že v dopise své bývalé dvorní dámě naopak napsala, že záležitosti státu přímo nesnáší.¹⁷⁴ Nejspíš tak regentství brala jako morální povinnost. Snad proto odmítla nabídku svého bratra Karla I. přestěhovat se zpátky do Anglie. Karel k ní vyslal družinu, aby ji přesvědčil. Alžběta však odmítla s tím, že v německých zemích toto není zvykem a že by to někteří mohli brát jako útěk před povinnostmi. Připustila však možný návrat do Anglie až se

¹⁷¹ V. KRAMÁŘ, *Zpustošení*, s. 36, 38; M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 25, 33.

¹⁷² N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 32, 40; N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 295, č. 216, s. 298, č. 218.

¹⁷³ N. AKKERMAN, *The Correspondence II*, s. 3; P. BILHÖFER, „*Außer Zweifel*,“ s. 27, 30; S. GROENVELD, *König*, s. 176; R. K. MARSHALL, *Elizabeth*, s. 42.

¹⁷⁴ N. AKKERMAN, *The Correspondence II*, s. 163, č. 78, s. 170, č. 83; M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 46.

situace zlepší.¹⁷⁵ Jinde odmítnutí připisují Alžbětiným ambicím na brzký návrat do Falce,¹⁷⁶ ty se však ukázaly jako plané.

Celá 30. a 40. léta se politicky nesla ve znamení snah o návrat do Rýnské Falce (Čechy už byly považovány za definitivně ztracené).¹⁷⁷ Stále více se však prohlubovaly finanční problémy. Roku 1642 vypukla v Anglii občanská válka, postupně tak ustávaly dávky, které Karel I. Alžbětě poskytoval. Cromwell Alžbětin královský dvůr, na který mířila velká část anglické royalistické emigrace, samozřejmě živit nechtěl. Roku 1648 pak byla Vestfálským mírem navracena Rýnská Falc Alžbětinu synovi Karlu Ludvíkovi. Tím ztratily motivaci k vydržování cizího dvora i nizozemské stavy. Alžběta se teoreticky měla vrátit zpátky do Heidelbergu nebo do svého věnného města Frankenthal, celá Falc však byla velmi poničena neustálými vojenskými akcemi a rezidence nebyly obyvatelné. Karel Ludvík (1617–1680) ji sice nabídl několik pokojů v Heidelbergu, to však Alžbětě, která si chtěla zachovat velký dvůr, nestačilo. Zároveň neměl Karel Ludvík dostatek peněz na udržení dvora v Nizozemí. Nakonec se nizozemské stavy rozhodly pokračovat ve výplatách důchodů Alžbětě. K jejich shovívavosti nejspíše přispělo velké množství anglických emigrantů v Alžbětině okruhu.¹⁷⁸

Alžběta byla závislá jak na penězích z Nizozemí, tak na Karlu Ludvíkovi. To však nebránilo tomu, aby se se svým synem nedostávala do pravidelných konfliktů. Karel Ludvík se ani jednou veřejně nevymezil vůči Oliveru Cromwellovi a anglickému parlamentu. Alžběta se sice také na počátku 40. let distancovala od royalistických akcí svých synů Ruprechta (1619–1682) a Mořice (1620–1652), nejspíš aby parlament nezastavil výplatu peněz, později však vydala prohlášení, že kdokoli stranící anglickému parlamentu se nesmí přiblížit k jejímu sídlu na vzdálenost menší než 10 mil. Alžbětu pobouřilo také synovo chování vůči jeho manželce. Karel Ludvík se totiž se svou první ženou nechal rozvést a vzal si svou milenkou. Ke zlepšení vztahu mezi synem a matkou nepřispělo ani to, že Karel Ludvík vynechával královský titul své matky v dopisech.¹⁷⁹

Napjaté vztahy však Alžběta neměla jen s Karlem Ludvíkem. Nejstarší dcera Alžběta (1618–1680) kvůli sporům s matkou odešla z Haagu za příbuznými do Berlína a vstoupila do luteránského kláštera, kde se stala abatyší. Nakonec se nejspíše usmířily, jelikož si psaly dopisy. To však neplatí o jiné z dcer, Luise Hollandině (1622–1652), která z Haagu tajně utekla

¹⁷⁵ N. AKKERMAN, *The Correspondence II*, s. 164, č. 78, pozn. 2; P. BILHÖFER, „*Außer Zweifel*,“ s. 30; R. K. MARSHALL, *Elizabeth*, s. 42.

¹⁷⁶ M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 42.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 46.

¹⁷⁸ N. AKKERMAN, *The Correspondence II*, s. 13; S. GROENVELD, *König*, s. 176; M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 62–64.

¹⁷⁹ T. L. ANDREW, *A House*, s. 284, 328; M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 60.

do Francie, konvertovala ke katolictví a vstoupila do kláštera. Jako jedinou z dcer ji Alžběta vynechala ve své závěti. Ke konverzi se odhodlal také syn Eduard (1625–1663). Nejmladší z přeživších synů Filip (1627–1650) v Haagu zabil Alžbětina štolbu, jenž měl údajně poměr s jednou z jeho sester. Alžběta odmítla vystoupit na jeho obranu (snad kvůli strachu ze ztráty finanční podpory stavů) a Filip tak musel utéct. I nejmladší dcera Sofie (1630–1714) měla velmi špatný vztah se svou matkou. Popisovala ji jako chladnou ženu, která se raději věnuje svým zvířatům než dětem. Odstup od dětí nebyl však v té době zas tak neobvyklý a rozhodně nelze říci, že by Alžběta své děti nějak zanedbávala. Vzájemné spory vygradovaly tak, že Sofie svou matku opustila a odešla, nebo spíše utekla k bratrovi Karlu Ludvíkovi do Heidelbergu.¹⁸⁰

S odchodem dětí ode dvora a restaurací Stuartovců na anglický trůn v roce 1660 si Alžběta přála vrátit se do Anglie. Účastnila se všech slavností, které při příležitosti obnovení monarchie probíhaly v Haagu, a postupně splácela zbývající dluhy, což bylo před odjezdem nutné. Na cestu se šedesáti čtyřletá Alžběta vydala v doprovodu 27 osob na jaře roku 1661. Na počest jejího návratu do rodné země se nekonaly žádné slavnosti. Alžbětu to sice nejspíše nepotěšilo, ale neohradila se proti tomu. Od svého synovce Karla II. dostala k dispozici Leicester House a penzi. Zemřela 13. února 1662 a byla pohřbena vedle svého milovaného staršího bratra Jindřicha Frederika ve Westminsteru.¹⁸¹

3. 3. 1. Exilový dvůr v Haagu

Nizozemský Haag byl v době příjezdu „zimního krále a královny“ jen malým městem, v jehož centru byl dvůr oranžského místodržitele Mořice. Postupně se však město v čele s královským dvorem stalo kulturním centrem země.¹⁸² Fridrichovi a Alžbětě byl přidělen komplex domů nazývaných podle původních majitelů Hof von Wassenaer. Posledním vlastníkem pak byl Johan van Oldenbarnevelt, popravený politik, který mimo jiné stál za počáteční malou podporou českého stavovského povstání ze strany generálních stavů. V roce 1621 je obývala jeho dcera, která si pro sebe nechala jen jednu místnost a později se s Alžbětou sblížila natolik, že se stala její dvorní dámou. Užší dvůr čítal při příjezdu podle anglického vyslance Dudley Carletona 200 lidí a 100 koní, pro roky 1623–1624 se pak uvádí počet kolem 223 osob. K tomu je však ještě nutné přičíst širší dvorský okruh složený především z osob anglického, českého a německého původu, ten dosahoval počtu přibližně 1200 osob.

¹⁸⁰ M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 53–54, 64–66; Alheidis von ROHR, *Die Pfalz-Kinder: Timon, Lde Diable, willfull Ned, Signora Antica, Mademoiselle sans façon und die Successio britannica*, in: Peter Wolf (ed.), *Der Winterkönig: Friedrich V. der letzte Kurfürst aus der oberen Pfalz*, Amberg 2003, s. 208–219, zde s. 212–213, 217.

¹⁸¹ T. L. ANDREW, *A House*, s. 328; M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 77–78.

¹⁸² N. AKKERMAN, *The Correspondence II*, s. 1–2; N. MOUT – J. POLIŠENSKÝ, *Komenský*, s. 55.

Paralelně s Fridrichovým a Alžbětiným doprovodem postupně vznikala také dvůr určený pro výchovu dětí. Do roku 1623 pobývaly některé z falckých dětí v Utrechtu a ostatní v Braniborsku, následně byly všechny přesunuty do Leidenu.¹⁸³ Hlavními vychovateli byli Hendrich Alting, jenž se dříve staral i o malého Fridricha Falckého, a falcká šlechtická rodina von Plessen. Každé dítě mělo svého hofmistra a personál, celkem se jednalo o přibližně 120 osob. Alžběta i Fridrich vyrůstali daleko od rodičů, není tedy divu, že i oni si od dětí vytvořili jakýsi odstup, o své děti se však zajímali a leidský dvůr navštěvovali. Zároveň se předpokládá, že Fridrichovo zapojení do výchovy mělo kvůli jeho depresivním stavům kolísavou tendenci, takže hlavní slovo měli samotní vychovatelé spolu s Alžbětou.¹⁸⁴ Za doklad Alžbětina vlivu můžeme brát důraz kladený nejen na vzdělání chlapců, ale také dívek. Údajně považovala své chybějící vzdělání v klasických předmětech (především v latině) za velký nedostatek, a tak je zajistila alespoň svým dcerám.¹⁸⁵

K těmto místům pobytu dvora po roce 1629 přibyl ještě lovecký zámek v Rhenen. Jedním z důvodů stavby nové rezidence mohlo být, že se Fridrichovi údajně Haag jako takový příliš nelíbil a zároveň díky novému sídlu mohl s Alžbětou trávit více času svou nejoblíbenější kratochvílí, lovem. Po dostavbě zámku se exilový dvůr vracel do Haagu už jen v zimě a během slavností, na kterých královský pár samozřejmě nesměl chybět. V Rhenen si Alžběta dokonce nechala postavit celou menażerii. Alžběta měla k zvířatům velmi vřelý vztah, vedle koní a smečky psů měla také například malou opici Jacka. Pokračovala také ve sbírání uměleckých předmětů započatém již v Heidelbergu, ze kterého se stihla převést jen část. K dispozici zde měli v té době velmi oblíbený biliard.¹⁸⁶

Na dvoře se často pořádaly hudební produkce. Jednalo se o velmi oblíbenou formu zábavy nejen na falckém dvoře po celou dobu jeho pobytu v Nizozemí, výjimku tvoří pouze období smutku po smrti Fridricha. Při vytváření těchto představení se umělci inspirovali především francouzskými vzory (*Baller de Cour*) a anglickými „maskami“. Jednalo se o směs pantomimy, tance a hudebních čísel. Do rolí byli obsazováni jak přímo členové dvora, tak profesionální herci. Ač se jednalo o primárně umělecké počiny, některé hry v sobě skrývaly i témata z politického či dvorského života. Velmi oblíbenou hrou byla například *Die Reise nach*

¹⁸³ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 32; T. L. ANDREW, *A House*, s. 317; S. GROENVELD, *König*, s. 171–172, 174; T. J. HOCHSTRASSER, *Princely Display and Princely Patrons: the Court and Collections of Frederik Hendrik of Orange and Amalia van Solms in The Hague*, *The Court Historian* 3, 1998, č. 2, s. 44–52, zde s. 47–48.

¹⁸⁴ T. L. ANDREW, *A House*, s. 312–313; M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 30–32.

¹⁸⁵ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 7.

¹⁸⁶ T. L. ANDREW, *A House*, s. 320–321; P. BILHÖFER, „*Außer Zweifel*“, s. 26; S. GROENVELD, *König*, s. 173, 176, 178; M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 36, 38; pro vyobrazení volnočasových aktivit dvorské společnosti v Haagu viz Příloha, č. 2–4.

Heidelberg. Jak název napovídá, hra popisovala návrat falckého dvora do domoviny, kdy někteří dvořané či přímo děti falckého páru hrály členy rodiny a jiní představovali vítající a slavící obyvatele země.¹⁸⁷

Mimo dny slavností se členové dvora po večeri scházeli v uzavřené společnosti a vzájemně debatovali. Na pozvání často přicházeli různí umělci, teologové a jiní vzdělanci. Hlavními ozdobami těchto večerů však byly údajně falcké princezny, které byly velmi vzdělané, například prvorozená dcera Alžběta Falcká vedla čilou korespondenci s Descartem (dokonce jí věnoval *Principia Philosophiae*) a přezdívalo se jí „Griechin“ nebo „Signora Antica.“ Luisa Hollandina zase byla velmi dobrou malířkou. Večerní setkání postupně získaly označení „Musenhof“ a „Hof der Grazien.“ Jednalo se vlastně o předchůdce později velmi populární salónní kultury.¹⁸⁸

Vedle umělců navštěvovali často falcký dvůr členové rodu Oranžských, jejichž samostatný a plnohodnotný dvůr vznikl až po nastoupení Frederika Hendrika na post místodržitele v roce 1625. Postupně se jejich síla vyrovnávala a exilový dvůr se později stal tím společensky méně významným.¹⁸⁹ Alžbětu na celé věci asi nejvíce dráždilo, že paní konkurenčního dvora je její bývalá dvorní dáma Amalia von Solms, která se svým sňatkem až příliš přiblížila postavení své bývalé paní, z čehož pak vyplývaly mnohé neshody.¹⁹⁰ Fridrich Alžbětu v dopise z jara roku 1632 přímo prosil o smířlivější postoj, jelikož i na Amalii závisel příjem falckého páru. Podle dopisu datovaného jen o měsíc později Alžběta vůli svého manželka splnila.¹⁹¹ Vzájemné spory však nikdy zcela neustaly, jelikož Alžběta na svou rivalku nejspíše neustále žárlila, připomínala jí nízký původ a v pozdějších letech jí záviděla úspěchy na poli sňatkové politiky dětí.¹⁹² Právě sňatek Amaliina syna Viléma (1626–1650) s dcerou Karla I. Stuarta Marií (1631–1660), způsobil velké nejasnosti a následné spory ohledně hierarchie osob během dvorských slavností. Karel Ludvík se kvůli nim raději ani svatby nezúčastnil.¹⁹³ Příjezd neteře pak ještě více podkopával Alžbětinu vlastní pozici, jelikož Marie

¹⁸⁷ N. AKKERMAN, *The Correspondence II*, s. 3; C. FRY, *Perception*, s. 278.

¹⁸⁸ M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 54–55; A. von ROHR, *Die Pfalz-Kinder*, s. 213–214.

¹⁸⁹ S. GROENVELD, *König*, s. 176, 179; Jonathan ISRAEL, *United Provinces of the Netherlands: The Courts of the House of Orange c. 1580–1795*, in: John Adamson (ed.), *The Princely Courts of Europe: ritual, politics and culture under the ancien régime, 1500–1750*, London 1999, s. 119–140, zde s. 124; N. MOUT – J. POLIŠENSKÝ, *Komenský*, s. 55.

¹⁹⁰ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 596, č. 368, s. 683–684, č. 570.

¹⁹¹ N. AKKERMAN, *The Correspondence II*, s. 47, č. 16, s. 69, č. 30.

¹⁹² S. GROENVELD, *König*, s. 174; M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 36; Thomas PERT, *Pride and Precedence: the Rivalry of the House of Orange-Nassau and the palatine Family at the Anglo-Dutch Wedding of 1641*, *The Seventeenth Century* 36, 2020, č. 4, s. 561–578. zde s. 572.

¹⁹³ Někdy se v literatuře uvádí jako hlavní důvod neúčasti fakt, že se Karel Ludvík původně plánoval s Marií oženit, a proto se cítil uražen. Spíše však nechtěl rozdmýchat již tak velké spory týkající se hierarchie.

byla na rozdíl od Alžběty dcerou panujícího krále.¹⁹⁴ Vzájemné soupeření však mělo i své výhody, a to především pro umělce v okolí dvorů. Alžběta i Amalie byly významnými mecenáškami, nechávaly si malovat portréty od stejných malířů, předháněly se v ozdobnosti oděvů apod. Na téma tohoto soupeření byla dokonce napsána hra *Acteonisation du Grand Veneur d'Hollande*, jejíž kopie byla nalezena v pozůstalosti Alžbětiny dcery Sofie. Obsahuje velké množství narážek na oranžský dvůr, a naopak žádné náznaky připomínající dvůr falcký, pochází tedy nejspíše z Alžbětina okruhu.¹⁹⁵

Falcký dvůr nevedl spory pouze s dvorem oranžským, ale také s konzervativní společností v Haagu. Přímo proti Alžbětě vystoupil jeden z jejích vlastních kazatelů Samson Jonson, a to, když i po smrti Fridricha stále nosila šaty s velkým výstřihem a nezakrývala si vlasy. Haagští kalvíniští kazatelé pak pravidelně kritizovali pořádání divadelních představení, která byla údajně zdrojem veškerého neštěstí holandského lidu, a přirovnávali tyto produkce k hříchům sodomských. Reakcí dvořanů na tyto výstupy byl údajně nezřídka výbuch smíchu.

I přes mnohé spory a kritiku však exilový dvůr zůstával špičkou haagské společnosti. Velký podíl na tom mělo především pestré složení tamní společnosti. Vedle falckých a obecně německých šlechticů se zde nacházelo velké množství Angličanů, kteří se při každé cestě na pevninu nechali u Alžběty alespoň ohlásit,¹⁹⁶ ale také množství českých šlechticů a šlechticů, kteří zachovali věrnost svému zimnímu králi a královně přes všechny překážky s tím spojené.

3. 3. 2. Český exil a jeho propojení s falckým dvorem v Haagu

Velká část českých šlechticů, kteří se přiklonili ke stavovskému povstání, odjela, stejně jako Fridrich Falcký po porážce na Bílé hoře, ze země směrem do Slezska a odtud do Braniborska. Zde se pak královský dvůr rozdělil. Někteří zůstali v Braniborsku nebo se přesunuli blíže k hranicím s českými zeměmi, do Saska. Podobně jako během Alžbětina krátkého pobytu v Kürstin, také v případě české šlechty císař vytvářel nátlak na braniborského kurfiřta Jiřího Viléma, aby povstalce nenechával ve své zemi. Ani sám markrabě nebyl s touto komunitou příliš spokojen, jelikož se v městech (např. Frankfurt nad Odrou a Berlín), která obývali, množily stížnosti na neplacení dluhů. Exulanti tak museli často měnit místo pobytu. Tlak na to, aby čeští exulanti z Braniborska odjeli, však začal velmi rychle opadat. Již od počátku byl kurfiřt nakloněn pobytu manželek a dcer českých stavovských předáků. Postupně,

¹⁹⁴ N. AKKERMAN, *The Correspondence II*, s. 5; T. PERT, *Pride*, s. 562.

¹⁹⁵ Jan FERNHOUT, *Courtly Rivals in The Hague: Elizabeth Stuart, 1596–1662 & Amalia von Solms, 1602–1675 by Nadine Akkerman (review)*, *Early Modern Women* 10, 2016, č. 2, s. 150–154, zde s. 153–154; Marika KEBLUSEK, *Playing by the Rules. The Hague Courts and the Acteonisation du Grand Veneur d'Hollande (1643)*, *De Zeventiende Eeuw* 32, 2017, č. 2, s. 235–250, zde s. 235–237.

¹⁹⁶ T. L. ANDREW, *A House*, s. 323; S. GROENVELD, *König*, s. 176, 180, 182; M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 35, 57.

snad také vlivem mnohých proseb o pomoc vycházejících právě od těchto žen a také od samotného Fridricha Falckého, opadl i tlak na muže. Již v první polovině 20. let se tak mnozí čeští exulanti přesouvali právě do Braniborska. Situace v Sasku byla velmi odlišná. Saský vévoda Jan Jiří I. zakázal uprchlým Čechům pobyt na svém území, výjimku získaly jen některé ženy, jako například Jana/Johanka Hodějovská z Hodějova (manželka Viléma z Roupova). Pro usazení v těchto zemích se rozhodli především ti šlechtici, kteří chtěli dále bojovat o svůj majetek v Čechách, nadrželi žádný úřad na falckém dvoře a zároveň se nechtěli přidat k vojsku.¹⁹⁷

Ti, kteří drželi na Fridrichově dvoře některý z vyšších úřadů nebo byli ochotni přidat se k vojsku a bojovat, vesměs pokračovali se svým králem do Nizozemí. Tito šlechtici byli mnohými považováni jen za další přítěž jak finanční, tak politickou, jelikož Fridrichovy vazby na ně zabraňovaly jednání s císařem. Jakub I. svému zeti tyto vztahy často vyčítal, a dokonce pověřil svého vyslance v Spojených provinciích Dudley Carletona, aby na setkání Fridricha s českou šlechtou dohlížel. K ukotvení v nové společnosti však ne vždy stačila funkce na dvoře či v armádě. Jak ještě uvidíme, mnoho šlechticů se nechalo zapsat na některou z nizozemských univerzit, nejčastěji na ty v Leidenu a Franekeru. Nejednalo se samozřejmě o studium jako takové a většina ze zapsaných nadále pobývala spíše v Haagu než v univerzitních městech.¹⁹⁸

Ač z počátku nikdo nepočítal s tím, že exil bude definitivní, začala se utvářet jakási „exilová vláda“ v čele s Václavem Vilémem z Roupova, Janem z Bubna, Pavlem Kaplířem a dalšími. Počáteční bojovná nálada českých exulantů silně kontrastovala s Fridrichovou sklíčeností, postupně však i oni začali propadat apatii a beznaději. Jedinou výjimkou byl Jindřich Matyáš Thurn, který byl věci stavovského povstání zcela oddán a byl ochoten obětovat vše, co měl.¹⁹⁹ Thurn sice na dvoře v Haagu příliš času nestrávil, jelikož působil jako vyslanec Fridricha u Porty, v Benátkách a následně vstoupil do švédských služeb. S Alžbětou však měl velmi dobrý vztah, jelikož mu v jednom z dopisů slíbila poslat na ochutnání anglické pivo, a dokonce jej údajně někdy oslovovala „otče.“ Občas jej informovala o situaci jeho krajanů, rodině Roupovských či „tajemné“ dámě von Michaloivitz.²⁰⁰ Alžběta si také oblíbila jeho syna Františka Bernarda, který vedl stavovské oddíly v Kladsku až do roku 1622, kdy kapituloval. Poté odjel do Haagu, kde jej Alžběta přijala velmi vlídně. Podobně jako otec se v Nizozemí

¹⁹⁷ O. ODLOŽILÍK, *Ze zápasů I*, s. 3, 5, 8, 11–12, 23, 25–27, 31.

¹⁹⁸ M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 29–30; O. ODLOŽILÍK, *Ze zápasů I*, s. 19, 27, 39–30.

¹⁹⁹ S. GROENVELD, *König*, s. 176; František HRUBÝ, *Václav Vilém z Roupova a Vilém z Roupova, čeští emigranti*, Český časopis historický 43, 1937, č. 1, s. 24–50, zde s. 34; O. ODLOŽILÍK, *Ze zápasů I*, s. 16, 57.

²⁰⁰ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 696, č. 476, s. 702, č. 478, pozn. 8; M. POJAR, *Jindřich Matyáš Thurn*, s. 89, 126, 129.

dlouho nezdržel a přidal se k vojsku Alžbětina oddaného obdivovatele Kristiána Halberstadtského, ve kterém bojovalo velké množství Čechů.²⁰¹

Typickými příklady českých exulantů byli Diviš Michal a Jáchym Slavatové. Prvně jmenovaný se totiž zapsal na Leidenskou univerzitu, druhý se stal podplukovníkem v jízdě generálních stavů a oba přibližně do roku 1630 pobývali na falckém dvoře. Jáchym byl v roce 1632 vyslán Fridrichem ke Gustavu Adolfovi, aby dohodl Fridrichovo připojení se ke švédské armádě.²⁰²

Jiří Kryštof Kaplíř ze Sulevic taktéž bojoval v armádě generálních stavů. Služba se mu stala osudnou, roku 1649 padl během výpravy do Brazílie.²⁰³ Tento rod byl velmi rozvětvený, není tedy divu, že se v Nizozemí ocitli mnozí z jeho příslušníků. Vilém Felix, nejspíše z hlavní a převážně katolické větve, se stal vyslancem Fridricha Falckého na dánském dvoře.²⁰⁴ Pavel Kaplíř působil primárně ve Fridrichových, resp. falckých službách, krátce pak také ve švédských. Pavel měl nejspíš velmi blízko k Alžbětině dvoru, jelikož jej v dopise svému milenci jedna z Alžbětiných dvorních dam velmi vychvalovala. V roce 1636 pak doprovázel Karla Ludvíka na cestě do Anglie, a ještě v roce 1654 se objevil na seznamu Alžbětina dvora. V roce 1662 poslal jakýsi Kaplíř ze Sulevic Alžbětě do Anglie slonovinové sošky, vzhledem k úzkému vztahu to nejspíše byl právě Pavel.²⁰⁵

Pozice ve vojsku přijal i Petr Sedlický z Choltic (armáda generálních stavů). Ač o něm neexistují přímé zmínky o působení na falckém dvoře, jeho dcera Ester se v Amsterdamu provdala za šlechtice anglického původu (Hamilton), takže alespoň volné vazby určité existovaly.²⁰⁶

Roku 1641 padl ve švédských službách i Adam Berka z Dubé. Dříve, v rozmezí let 1619–1632, sloužil přímo Fridrichu Falckému. Během této služby se oženil s Barborou z Roupova, snad dcerou Viléma z Roupova. Jejich synové Křišťan, Adam Bohumír, Abraham a také synové posledního zmíněného potomka působili ve službách protestantských dvorů po celé Evropě.²⁰⁷ Bohuchval Berka z Dubé byl předním členem kanceláře Fridricha Falckého již během stavovského povstání a tuto funkci zastával i nadále. Společně s Václavem Vilémem z Roupova

²⁰¹ O. ODLOŽILÍK, *Ze zápasů III*, s. 61, 80.

²⁰² N. AKKERMAN, *The Correspondence II*, s. 20, č. 2, s. 23, č. 4; N. MOUT – J. POLIŠENSKÝ, *Komenský*, s. 44, 49; O. ODLOŽILÍK, *Ze zápasů I*, s. 58.

²⁰³ *Kaplíř ze Sulevic* (Sčk), in: OSN XIII, Praha 1898, s. 967–970, zde s. 969; N. MOUT, *The Contacts*, s. 223; N. MOUT – J. POLIŠENSKÝ, *Komenský*, s. 48.

²⁰⁴ *Kaplíř ze Sulevic* (Sčk), s. 967; N. MOUT – J. POLIŠENSKÝ, *Komenský*, s. 62.

²⁰⁵ N. AKKERMAN, *The Correspondence II*, s. 142, č. 65, s. 472–473, č. 262, pozn. 11; O. ODLOŽILÍK, „*Královna Mab*,“ s. 278.

²⁰⁶ *Sedlnický* (Sčk), in: OSN XXII, Praha 1904, s. 757–760, zde s. 759.

²⁰⁷ *Berka z Dubé* (Sčk), in: OSN III, Praha 1890, s. 813–818, zde s. 816–817; N. MOUT – J. POLIŠENSKÝ, *Komenský*, s. 44.

v roce 1621 osobně děkoval nizozemským stavům za projevenou přízeň a vyjednal půjčku pro český exil. Napsali také děkovný list Jakubovi I. do Anglie, odpovědi se však nedočkali. Zdá se, že se alespoň dočasně přidal k vojsku generálních stavů, jelikož roku 1632 se společně s ním vracel do Haagu a předal Alžbětě Fridrichovy dopisy. Do vojenského tábora Gustava Adolfa, kde Fridrich dlel, se vrátil ještě několikrát, čehož Alžběta i Fridrich využili k předání dopisů. Ve stejném roce byl také vyslán k dánskému králi.²⁰⁸

Na počátku 30. let byl do Dánska poslán i Kristián Aderšpach Berka z Dubé, který taktéž zachoval po porážce povstání věrnost Fridrichovi Falckému. Nejspíše jej přímo následoval do Nizozemí, jelikož se už v roce 1623 zapsal do památníku jedné z Alžbětiných dvorních dam, paní Langebruckové.²⁰⁹

Již mnohokrát zmíněný Václav Vilém z Roupova se hned po porážce stavovského povstání rozjel za svým králem do Nizozemí. Cestou se jen nakrátko zastavil v Berlíně, kde nechal svou ženu Alenu Švihovskou z Rýzmburka s dětmi. Ani v Haagu příliš dlouho nezůstal, vrátil se do Berlína a pak se přesunul do Drážďan. Z Braniborska a Saska se Václav Vilém, a především jeho žena snažili opět získat a spravovat statky v Čechách pomocí prosebných dopisů předním českým katolickým šlechticům (např. Polyxeně a Zdeňku Vojtěchu Popelovi z Lobkovic). Neusilovali však o návrat jako takový, chtěli pouze získat finanční prostředky na život v exilu. V letech 1622–1623 působil Václav Vilém v Mansfeldově vojsku, odkud byl také odeslán na jednání do Dánska. Není však jisté, zda se jich opravdu zúčastnil, nebo je nakonec vedl jeho příbuzný Vilém z Roupova, který se zrovna nacházel pod přímou ochranou dánského krále.²¹⁰ V roce 1623 se Václav Vilém také snažil vyjednat sňatek dcery saského vévody s jedním z falckých princů, ale neuspěl.²¹¹ Byl zasvěcen do tajných plánů falckého dvora, Fridrich mu totiž údajně velmi důvěřoval a udělil mu funkci kancléře. Václav Vilém tudíž pravděpodobně střídavě pobýval také v Haagu, čemuž odpovídá i jeho zapsání na nedaleké univerzitě v Leidenu.²¹² Ještě ve 20. letech získal od císaře pardon, kvůli účasti na Saském vpádu do Čech v roce 1631 však byl opět odsouzen ke ztrátě veškerého majetku.²¹³ Podobně jako Bohuchval Berka z Dubé doprovázel Václav Vilém v roce 1632 Fridricha Falckého k armádě Gustava Adolfa a také mu byly svěřeny dopisy Alžbětě a drobné dárky pro

²⁰⁸ N. AKKERMAN, *The Correspondence II*, s. 37, č. 12, pozn. 4, s. 63, č. 24, s. 81, č. 35, s. 111, č. 50; O. ODLOŽILÍK, *Ze zápasů I*, s. 21, 27.

²⁰⁹ N. MOUT – J. POLIŠENSKÝ, *Komenský*, s. 62; O. ODLOŽILÍK, *Ze zápasů III*, s. 92.

²¹⁰ F. HRUBÝ, *Václav*, s. 25–28; O. ODLOŽILÍK, *Ze zápasů III*, s. 81.

²¹¹ O. ODLOŽILÍK, *Ze zápasů III*, s. 67.

²¹² N. AKKERMAN, *The Correspondence II*, s. 28, č. 6, pozn. 4; N. MOUT – J. POLIŠENSKÝ, *Komenský*, s. 47; O. ODLOŽILÍK, *Ze zápasů I*, s. 44.

²¹³ *Roupovský* (Sčk), in: OSN XXI, Praha 1904, s. 1032–1034, zde s. 1033; F. HRUBÝ, *Václav*, s. 31.

ni.²¹⁴ Po smrti Fridricha Falckého se Václav Vilém nejspíš připojil ke švédské armádě, jelikož se s ní během vpádu do Čech dostal do Litoměřic, kde v roce 1641 zemřel.²¹⁵

Vilém z Roupova, jeden z hlavních vůdců povstání na Moravě, byl v exilu o poznání méně aktivní než jeho příbuzný Václav Vilém, ostatně mu bylo v té době už přes 60 let. Z Moravy utekl přes Slezsko do Nizozemí, kde se v roce 1622 společně se svými syny Ottou a Kryštofem Karlem nechali zapsat do matriky Leidenské univerzity. Zároveň žádal císaře o milost, ta však byla podmíněna konverzí, kterou Vilém odmítl. Podle zpráv vídeňského dvora se ve 20. letech dostal pod ochranu dánského krále a žil v některém ze severoněmeckých měst.²¹⁶ Nejspíš mu ale začaly docházet finanční prostředky, a tak se obrátil na falcký dvůr. Na přelomu let 1628 a 1629 Vilém tímto způsobem získal nejen finanční podporu od generálních stavů, ale také doporučující dopisy. Alžběta v nich svým anglickým známým Viléma doporučila jako věrného poddaného, který však pro svou oddanost mnoho vytrpěl a bezcílne se nyní plahočí světem se svou ženou a osmi dětmi. Vilém ale získanou podporu příliš dlouho nevyužíval, jelikož již v roce 1629 zemřel v Culemborgu.²¹⁷

Alžběta v dopise Thurnovi z července roku 1628 napsala, že do svých služeb přijala dceru „barona Roupovského.“ Měla nejspíše na mysli Dorotu, která se skutečně usadila v Alžbětině domácnosti a stala se její dvorní dámou. Alžběta ji ve své korespondenci zmiňuje ještě několikrát, konkrétně v souvislosti se zraněními, které utrpěla během lovů se svou paní.²¹⁸ V roce 1631 se jednalo o jejím sňatku s plukovníkem Morganem. Jak královna, tak Dorotin bratr Zdeněk, usazený ve Slezsku, proti svazku nic neměli, avšak zdá se, že ze svatby nakonec sešlo, jelikož ještě v roce 1637 byla Dorota označena za neprovdanou. Není známo, dokdy Alžbětě sloužila, ani co dělala po smrti své paní. Zemřela až v roce 1703.²¹⁹

Další z dcer Viléma z Roupova, o kterou se Alžběta postarala, byla Johana, resp. Jane. V roce 1628 se ze své mise u Porty vracel Alžbětin známý Thomas Roe. Během cesty navštívil i Haag, kde se setkal s Alžbětou. Roeovi byli bezdětní a s Alžbětiným návrhem adoptovat Johanu Roupovskou souhlasili.²²⁰ Nejpozději v březnu dorazila Johana se svými adoptivními rodiči do Londýna. Alžběta opakovaně svému starému příteli děkovala za dobrodiní prokázané mladé dívce a zdá se, že i s Johanou si několik dopisů vyměnila.²²¹ Tím však Alžbětina starost

²¹⁴ N. AKKERMAN, *The Correspondence II*, s. 28, č. 6, s. 137, č. 62.

²¹⁵ *Roupovský* (Sčk), s. 1033.

²¹⁶ F. HRUBÝ, *Václav*, s. 36–37, 39–42; O. ODLOŽILÍK, *Ze zápasů I*, s. 13.

²¹⁷ N. AKKERMAN, *The Correspondence*, s. 703–704, č. 479, pozn. 2, s. 704, č. 480; O. ODLOŽILÍK, „*Královna Mab*,“ s. 282.

²¹⁸ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 702, č. 478, s. 792, č. 534, s. 827, č. 563.

²¹⁹ Tamtéž, s. 977; F. HRUBÝ, *Václav*, s. 25, 42–43.

²²⁰ O. ODLOŽILÍK, „*Královna Mab*,“ s. 283.

²²¹ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 730, č. 497, s. 772, s. 810, č. 549, s. 827, č. 563.

o ni neskončila. V roce 1635 zajistila Johaně službu u své švagrové Alžběty Charlotty, braniborské kurfiřtky. Roe Alžbětě Stuartovně uctivě poděkoval, ve stejném dopise však naznačil, že by svou adoptivní dceru mnohem radši viděl v družině samotné Alžběty nebo jedné z jejích dcer.²²² V těchto družinách sice nebylo volné místo, Alžběta si však Johanu velmi brzy oblíbila, takže v Haagu zůstala ještě dlouho po svém příjezdu v lednu roku 1636. Důvodem vyčkávání byly naděje na sňatek princezny Alžběty Falcké s polským králem Vladislavem IV. Vasou. Pokud by se Alžběta Falcká opravdu provdala, mohla by se Johana přidat k rozšířenému fraucimoru budoucí polské královny. Ze svatby nakonec sešlo, mimo jiné pro rozdílnou konfesi a odmítnutí konverze ze strany Alžběty Stuartovny.²²³ Johanin odjezd byl neustále odkládán, jedním z důvodů bylo také její údajné onemocnění, i když je dost možné, že zdravotní problémy jen předstírala. V dubnu roku 1637 se Alžběta rozhodla Johanu definitivně přijmout mezi své dvorní dámy.²²⁴ Johana velmi rychle zapadla do dvorského života, již dva měsíce po příjezdu si nejspíše zahrála v jednom z mnoha dvorských představení a Alžběta ji od té doby přezdívala „Královna Mab“ (Queen Mab). Později ji v dopisech Roeovi označovala také jako „malou opičku“ (little monkie – mohlo se jednat o narážku na opici, kterou dříve Roe Alžbětě věnoval jako domácího mazlíčka). Johana se se svou paní také účastnila častých lovů. Na koni jezdila nejspíš opravdu dobře, protože na jednom z honů byla jednou z pěti dvorních dam (z celkového počtu 30), které nespady kvůli Alžbětině rychlému tempu z koně.²²⁵

V letech 1639 a 1640 se téměř každý dopis vyměněný mezi Roem a Alžbětou týká možného sňatku Johany. Dorota²²⁶ na svou mladší sestru v souvislosti se svatbou velmi žárlila a začala šířit pomluvy o jednom z Johaniných nápadníků, za což si od Alžběty vysloužila pokárání. Tímto nápadníkem byl Alžbětin štolba (master of horse) Sayer, který sice neměl mnoho peněz, avšak podle Alžběty šlo o upřímného a čestného mladého muže, ostatně to byl Roeův vzdálený příbuzný. Druhým nápadníkem byl jakýsi Garret, který byl do Johany zamilován, Johana ale nejspíše jeho city příliš neopětovala, ač byla připravena poslechnout vůli svého adoptivního otce a paní.²²⁷ Zdá se, že nakonec uspěl první z obou nápadníků, ač konkrétní zprávy o svatbě jako takové chybí. Zprávy o této dvojici končí Alžbětinými pokusy o zajištění místa v nizozemské armádě pro Sayera, na které však sama pohlížela velmi skepticky.²²⁸

²²² N. AKKERMAN, *The Correspondence II*, s. 338, č. 190, s. 354, č. 203, s. 367–368, č. 209.

²²³ Tamtéž, s. 375–377, č. 216, s. 484, č. 268.

²²⁴ Tamtéž, s. 506–507, č. 276, s. 583, č. 317.

²²⁵ Tamtéž, s. 392, č. 226, s. 643, č. 357, s. 873, č. 504.

²²⁶ Alžběta nikde nezmiňuje jméno sestry, která na Johanu žárlila. Je sice možné, že v Haagu pobývaly i další dcery Viléma z Roupova, ani jednu však neznáme jménem. Viz O. ODLOŽILÍK, „Královna Mab,“ s. 285.

²²⁷ N. AKKERMAN, *The Correspondence II*, s. 771–773, č. 441, s. 776, č. 444, s. 781, č. 447.

²²⁸ Tamtéž, s. 947, č. 552; O. ODLOŽILÍK, „Královna Mab,“ s. 286.

V korespondenci týkající se sňatku Johany Roupovské se velmi často objevuje jméno hraběte z Hodic, konkrétně Zdeňka. Tento šlechtic v Nizozemí pobýval již dříve, v roce 1637 se zde oženil s vdovou po Vilému Kinském Alžbětou, ta však již po roce zemřela. Zdeněk působil dále ve švédské armádě, se kterou bojoval v roce 1639 na území českých zemí. V té době se k němu dostaly pomluvy Johaniny sestry. Tyto zprávy ho nejspíš velmi znepokojily, jelikož Alžběta i Roe se podle svých dopisů snažili Zdenkovy obavy vyvrátit. Další zmínky v dopisech se týkají pouze vojenských akcí na Moravě, jichž se Zdeněk účastnil v Banérově vojsku. Zemřel v roce 1641 v bitvě u Wolfenbüttelu.²²⁹

Markéta Saloména Slavatová roz. Smiřická, se stejně jako v Čechách účastnila dvorského života i v Haagu, jak dokládá její podpis v památníku Alžbětiny dvorní dámy Langenbruckové. Zároveň se nechtěla vzdát svých majetků v Čechách. Do exilu s sebou odvedla i svého postiženého bratra Jindřicha Jiřího, díky kterému si teoreticky tyto statky pojistila. Roku 1623 byla odsouzena ke ztrátě hrdla i veškerého majetku a o čtyři roky později byla donucena bratra vydat Valdštejnovi. Ve 30.–50. letech se sice několikrát pokusila majetky získat, a dokonce osobně do Čech dorazila, jednalo se však o krátké a neúspěšné pobyty. Do exilu s matkou odešel i Albrecht Jindřich. Roku 1628 byl zapsán na Leidenskou univerzitu a později se oženil s Amálií van Brederode, nevlastní dcerou sestry Amalie von Solms. Alespoň na poli sňatkové politiky tak Markéta Saloména mohla slavit úspěch. Zemřela roku 1655 v Nizozemí. Její syn ji následoval o pouhý rok později.²³⁰

Velmi významným exulantem pobývajícím v Nizozemí byl Radslav Kinský (1582–1660). Za povstání byl Radslav jedním z direktorů a po porážce na Bílé hoře odjel do Nizozemí, kde se připojil k armádě Mořice Oranžského. Většinu života v exilu pak strávil nejspíše střídavě na dvoře v Haagu a v Leidenských univerzitních kruzích, zároveň se ale zapsal i na jiné nizozemské univerzity.²³¹ V roce 1633 poslala Alžběta do Anglie dopis Roeovi po „baronu Kinském“ a je velmi pravděpodobné, že jím byl právě Radslav. Alžběta o něm píše, že jde o osobu vždy věrnou jejich straně. O úzkých vazbách Radslava na Alžbětu a její dvůr vypovídá také to, že v jeho pozůstalosti se nachází několik dopisů, které si vzájemně vyměnili.²³² Roku

²²⁹ N. AKKERMAN, *The Correspondence II*, s. 771–772, č. 441, s. 776, č. 444, s. 781, č. 447, s. 809, č. 464, s. 816, č. 468; *Hodičtí z Hodic* (Klř), in: OSN XI, Praha 1897, s. 429–431, zde s. 429; J. MIKYSKOVÁ, *Marie*, s. 18.

²³⁰ J. ČECHURA, *Smiřičtí*, s. 151, 344; *Slavata* (Sčk), in: OSN XXIII, Praha 1905, s. 339–343, zde s. 340–341; *Smiřičtí* (Sčk), in: OSN XXIII, Praha 1905, s. 513–515, zde s. 515; O. ODLOŽILÍK, *Poslední Smiřičtí*, s. 86–87.

²³¹ *Kinský* (Sčk), in: OSN XIV 1899, Praha, s. 240–245, zde s. 241; N. MOUT – J. POLÍŠENSKÝ, *Komenský*, s. 46; Otakar ODLOŽILÍK, *Vchynští ze Vchynic a Tetova v Nizozemí v XVI a XVII. století. Příspěvky k dějinám rodu*, in: Václav Vojtíšek (ed.), *Sborník prací věnovaných prof. dru Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám*, Praha 1931, s. 291–309, zde s. 296, 298.

²³² N. AKKERMAN, *The Correspondence II*, s. 221, č. 120, pozn. 2; Nicolette MOUT – André BOUWMAN, *Collectie Radslav Kinský (Jr) 1582-1660*, Universiteit Leiden, 2007. Dostupné z:

1636 se k Radslavovi v exilu přidala jeho švagrová Alžběta, roz. Trčková z Lípy, vdova po Vilému Kinském, se syny Adolfem Arnoštem a Filipem Mořicem. Dalším Kinským, který se jako exulant dostal až do Nizozemí, byl Adam, který se v roce 1628 zapsal na franekerskou univerzitu a bojoval v dánské armádě. S velkou pravděpodobností se v Nizozemí vyskytovali i další příslušníci toho rodu. V 16. století se zde usadila jedna z mnoha větví této rodiny, její vazby na falcký dvůr však nejsou známy.²³³ Jediným dalším příslušníkem tohoto rodu se vztahem k Alžbětě byla jakási hraběnka Kinská, která Alžbětu doprovázela roku 1661 do Anglie. V Radslavově korespondenci lze nalézt dopisy od Elizabeth Kinské, roz. Killigrew, a je tedy možné, že onou bezejmennou hraběnkou Kinskou byla právě tato anglická dáma.²³⁴

Adam Budovec z Budova se stejně jako jeho otec Václav, který byl později popraven na Staroměstském náměstí, do povstání zapojil, ale na rozdíl od otce utekl do exilu a od roku 1621 žil v Haagu, kde působil na dvoře jako Fridrichův komorník. Boje ani politika jej ale příliš nezajímaly, takže se následně zapsal na univerzitu ve Franekeru a žil klidně někde v Nizozemí. Jeho žena Markéta, roz. Hodějovská, zůstala v Praze a snažila se bránit rodový majetek.²³⁵

I Markétini sourozenci Bernard, Bohuslav, Adam a Johanka Hodějovští se účastnili povstání a museli opustit vlast. Bernard a Adam našli uplatnění v armádě, Johanka pak utekla společně se svým manželem Vilémem z Roupova a dětmi nejspíše do Nizozemí.²³⁶ Jakýsi Smil Hodějovský z Hodějova, snad z jiné větve rodu, zastával již od roku 1622 na Fridrichově dvoře v Haagu pozici komorníka. Nejspíše pobýval na dvoře i nadále, jelikož se roku 1629 účastnil vyjížďky Fridricha a jeho syna Fridricha Jindřicha k zachyceným španělským lodím. Stejně jako falckému princovi i jemu se stala osudnou.²³⁷

Významnou pozici na haagském, resp. leidenském dětském dvoře, zastával Pavel Ješín z Bezdězí. Fridrich jej ještě v českých zemích ustanovil radou nad apelacemi, díky čemuž získal ke svému jménu přídomek. Z českých zemí odjel za Fridrichem ještě v roce 1620 a v Nizozemí se zapsal na univerzitu ve Franekeru. Fridrich jej pak ustanovil jedním z mnoha vychovatelů svých dětí.²³⁸ V jiné literatuře je však uváděn jako vychovatel v rodině Pavla Kaplíře ze Sulevic.²³⁹ Těžko říci, zda tyto posty zastával současně, nebo se jednoho po čase vzdal.

<http://hdl.handle.net/1887.1/item:1887406>.

²³³ Kinský (Sčk), s. 241; J. MIKYSKOVÁ, *Marie*, s. 18; O. ODLOŽILÍK, *Vchynští*, s. 291, 295.

²³⁴ E. MENDLOVÁ-MRÁČKOVÁ, *Alžběta Falcká*, s. 279; N. MOUT – A. BOUWMAN, *Collectie*.

²³⁵ *Budovec z Budova* (Sčk), s. 853; N. MOUT, *The Contacts*, s. 223.

²³⁶ *Hodějovský z Hodějova* (Sčk), in: OSN XI, Praha 1897, s. 427–428, zde s. 428; F. HRUBÝ, *Václav*, s. 39.

²³⁷ N. MOUT – J. POLIŠENSKÝ, *Komenský*, s. 56; O. ODLOŽILÍK, *Ze zápasů I*, s. 49; O. ODLOŽILÍK, *Ze zápasů III*, s. 92.

²³⁸ *Ješín z Bezdězce*, in: OSN XIII, Praha 1898, s. 297; N. MOUT – J. POLIŠENSKÝ, *Komenský*, s. 41, 47.

²³⁹ O. ODLOŽILÍK, *Ze zápasů I*, s. 14.

Z dalších českých exulantů se na dvoře v Haagu objevili ještě například Petr Myllner (jako vyslanec vévody sasko-výmarského),²⁴⁰ Pavel Skála ze Zhoře (ten ale velmi brzy odjel, jelikož už v roce 1622 pobýval v Norimberku),²⁴¹ či Ondřej Haberveš z Habernfeldu.²⁴²

V neposlední řadě je ještě nutno zmínit toho nejslavnějšího z českých exulantů, Jana Amose Komenského. Samozřejmě se nikdy nestal dvořanem jako takovým, během svého studia v Heidelbergu se však seznámil s mnoha falckými duchovními, včetně např. Sculteta, který na tamní univerzitě přednášel.²⁴³ Je možné, že se s Fridrichem Falckým setkal během jeho holdovací cesty na Moravu, užší vazby se však začaly vytvářet až během pobytu v exilu. Již od počátku vyhnanství pracoval na překladech prorocství o vítězství protestantské strany. Vzniklou edici nejdříve zaslal Fridrichově matce Luise Julianě sídlící v Berlíně, kterou prorocství velmi zaujala a chtěla, aby se dostaly i k Fridrichovi. Komenský mu tuto edici osobně přinesl do Haagu v roce 1626, Fridricha prorocství však údajně příliš neuchvátila.²⁴⁴ Není tedy divu, že Komenský postupně přenášel své naděje z Fridricha na jeho děti, kterýžto proces byl ještě urychlen Fridrichovým brzkým skonem. Během svého pobytu v Anglii se v roce 1641 setkal s Karlem Ludvíkem a Ruprechtovi později věnoval svůj spis *Unum Necessarium*. Těžko říci, jaký měl vztah k dcerám falckého páru, především velmi vzdělané Alžbětě Falcké, která, jak již bylo zmíněno, byla v kontaktu s Descartem, s nímž Komenský krajně nesouhlasil.²⁴⁵ V roce 1642 nejspíše navštívil i samotnou Alžbětu Stuartovnu, o tomto setkání však neexistují žádné přímé zprávy a podrobnosti. První polovinu 50. let strávil Komenský v Sárospataku, kde se aktivně podílel na vyjednávání spojení Sedmihradska s protestantskou unií a sňatku Zikmunda Rákócziho s Jindřiškou Marií Falckou. Komenský pár dokonce oddal, mladí manželé však velmi brzo zemřeli. Ač velmi zklamán politickým vývojem, zůstal Jan Amos Komenský věrný falcké dynastii a jejím zájmům v českých zemích až do své smrti v roce 1670.²⁴⁶

²⁴⁰ O. ODLOŽILÍK, *Ze zápasů III*, s. 76.

²⁴¹ O. ODLOŽILÍK, *Ze zápasů I*, s. 49–50.

²⁴² N. MOUT – J. POLIŠENSKÝ, *Komenský*, s. 77.

²⁴³ Rood WIM, *Comenius and the Low Countries. Some Aspects of Life and Work of a Czech Exile in the Seventeenth Century*, Amsterdam 1970, s. 23.

²⁴⁴ N. MOUT – J. POLIŠENSKÝ, *Komenský*, s. 42, 54, 57.

²⁴⁵ R. WIM, *Comenius*, s. 37, 51, 143.

²⁴⁶ N. MOUT – J. POLIŠENSKÝ, *Komenský*, s. 41, 73, 77, 82.

4. Závěr

Cílem této práce bylo pokusit se najít vazby Alžběty Stuartovny na české prostředí, následně je popsat, podle možností zhodnotit, a tím alespoň částečně narušit představu „zimní královny“ jako arogantní panovnice, která neměla o české prostředí zájem. Alžběta sice skutečně měla vůči zdejší společnosti výhrady, ty se ale týkaly spíše okrajových témat, jako byl např. módní styl a jazyková vybavenost místních dam. Jedním dechem však ve svém hodnocení dodává, že země je to pěkná a v dopise napsaném hned po příjezdu si velmi pochvaluje vřelé přijetí.²⁴⁷ Jazyková bariéra byla během pobytu v Praze hlavní překážkou mezi Alžbětiným dvorem a českými šlechtičkami, ani to však nezabránilo tomu, aby se některé dámy (např. Estera Teuflová a Markéta Saloména Slavatová) alespoň nepokusily k jejímu dvoru přiblížit. Vinu za malé množství vazeb mezi novou královnou a českým prostředím rozhodně nelze svalovat jen na Alžbětu, ostatně české prostředí jí také nebylo příliš nakloněno.²⁴⁸ Krom toho se mnohé šlechtičky od nového dvora úmyslně distancovaly.²⁴⁹

Rekonstrukce vazeb Alžběty na českou šlechtu v exilu byla vedle přímých zmínek v korespondenci a sekundární literatuře založena také na kontaktech osob českého původu s Fridrichem Falckým. Ač byl dvůr panovnice do jisté míry samostatnou jednotkou, stále byl s dvorem panovníka úzce propojen a falcký exilový dvůr nejspíše nebyl výjimkou. Proto se dá předpokládat, že pokud zastávala daná osoba funkci ve dvorském aparátu Fridricha, určitě se občas ocitla i v blízkosti Alžběty, například při slavnostech nebo volnočasových aktivitách. Zároveň je velmi pravděpodobné, že po Fridrichově smrti se část úředníků z jeho dvora přesunula na Alžbětin vdovský a „regentský“ dvůr.

Podobně tomu bylo i u osob, které působily v armádě nizozemských stavů nebo pobývaly někde v Nizozemí. Stejně jako všichni Angličané, kteří se při cestě na pevninu pravidelně ohlašovali u Alžbětina dvora,²⁵⁰ se nejspíše i čeští šlechtici při každé příležitosti k falckému dvoru dostavili a připomněli tak svou věrnost. Přesto se rozhodně nejedná o vyčerpávající výčet českých šlechticů, se kterými byla Alžběta v kontaktu, a dané téma by si rozhodně zasloužilo další výzkum.

Na první pohled je překvapivý zjištěný nízký počet českých šlechtických dam, které se podílely na složení Alžbětina dvora v Haagu. Nelze však s jistotou prohlásit, že žádná jiná dáma českého původu se dvorského života v Haagu nezúčastnila. Pramenná základna vhodná

²⁴⁷ N. AKKERMAN, *The Correspondence I*, s. 209, č. 154, s. 238–239, č. 174.

²⁴⁸ K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály ze Zhoře III.*, s. 379.

²⁴⁹ Např. M. POJAR, *Jindřich Matyáš Thurn*, s. 126.

²⁵⁰ M. LEMBERG, *Eine Königin*, s. 35.

k rekonstrukci osudů žen je pro období raného novověku znatelně menší než u mužů. Dvojnásobně to pak platí pro české prostředí, jelikož ženy ve střední Evropě psaly v porovnání se Západoevropankami o poznání méně dopisů a deníků.²⁵¹ Naopak v neprospěch přítomnosti českých šlechticů v Haagu mluví fakt, že velká část manželek předáků českého stavovského povstání zůstala i po roce 1620 v Čechách, resp. v blízkosti jejich hranic, a bránila své rodové majetky.²⁵²

Mezi českými exulanty a falckým dvorem vznikla jakási oboustranná závislost. Pro české šlechtyce byl Haag nově společenským, a hlavně politickým centrem. Vedle univerzit a vojska také představoval jednu z možností, jak v novém prostředí nalézt alespoň částečné ukotvení.

Také pro falcký dvůr byla přítomnost českých šlechticů velmi potřebná, jen díky nim si totiž „zimní král a královna“ udrželi alespoň zdánlivou legitimitu nároků na tyto tituly. Zároveň tak vznikala falckému páru povinnost tyto osoby živit. Alžběta tak mnohé české poddané podporovala.²⁵³ Její vztah například k dcerám Viléma z Roupova však významně překračoval rámec takovýchto formálních vztahů, tudíž tak rozhodně nečinila jen pro udržení své pozice královny v exilu. Společně s Jindřichem Matyášem Thurnem jsou slečny z Roupova důkazem, že „zimní královna“ k členům české aristokracie chovala upřímnou náklonost.

Zmíněné skutečnosti kontrastují s tvrzením, že si Alžběta k českému prostředí žádný hlubší vztah nevytvořila. Samozřejmě měla vždy mnohem větší vazbu na prostředí anglické, na druhou stranu v Čechách strávila jen něco málo přes jeden rok. Není tedy divu, že se například nikdy nenaučila komunikovat se svými poddanými v češtině. To jí ale nezabránilo navázat vztahy s českými exulanty, jejichž osud ostatně sdílela. Podobně, jak postupně ustupuje obraz Alžběty Stuartovny jako Fridrichova zlého ducha a extravagantní až arogantní ženy,²⁵⁴ se tak narušuje představa o absenci jakýchkoli vazeb na české prostředí. Tato kliše jsou bohužel i v dnešní době opakována a bude tedy ještě nějakou dobu trvat, než se této výrazné postavě českých dějin dostane skutečně objektivního hodnocení.

²⁵¹ K. KELLER, *Hofdamen*, s. 87; Petr VOREL, *Vlivné ženy a dívky Království českého v předvečer českého stavovského povstání. Královský dámský banket na Pražském hradě v lednu roku 1616*, in: Tomáš Jiránek – Karel Rýdl – Petr Vorel (edd.), *Gender History – to přece není nic pro feministky*, Pardubice 2017, s. 49–68, zde s. 50.

²⁵² J. MIKYSKOVÁ, *Marie*, s. 41.

²⁵³ K. STLOUKAL, *Žena*, s. 39.

²⁵⁴ R. K. MARSHALL, *Elizabeth*, s. 44; E. MENDLOVÁ-MRÁČKOVÁ, *Alžběta Falcká*, s. 274.

5. Seznam citovaných pramenů a literatury

5. 1. Nevydané prameny

Národní archiv (NA), Praha, Sběrka přepisů z domácích a zahraničních archivů – Státní archiv v Drážďanech, karton č. 9, inv. č. 2186.

5. 2. Vydané prameny

Nadine AKKERMANN (ed.), *The Correspondence of Elizabeth Stuart, Queen of Bohemia. Volume I 1603–1631*, Oxford 2015.

Nadine AKKERMANN (ed.), *The Correspondence of Elizabeth Stuart, Queen of Bohemia. Volume II 1632–1642*, Oxford 2011.

Josef JANÁČEK (ed.), *Pavel Skála ze Zhoře, Historie česká. Od defenestrace k Bílé hoře*, Praha 1984.

Marie KOLDINSKÁ – Petr MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana: Adam mladší z Valdštejna 1602–1633*, Praha 1997.

Bedřich MENDL – Eleonora MENDLOVÁ-MRÁČKOVÁ (edd.), *Ze zimního království: Dopisy Fridricha Falckého královně Alžbětě z let 1619–1620*, Praha 1919.

Karel TIEFTRUNK (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká od r. 1602 do r. 1623. III. díl 1619–březen 1620*, Praha 1867.

Karel TIEFTRUNK (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká od r. 1602 do r. 1623. IV. díl od konce měsíce března 1620 – do konce roku 1620*, Praha 1868.

5. 3. Literatura

John ADAMSON, *Kingdoms of England and Great Britain: The Tudor and Stuart Courts 1509–1750*, in: John Adamson (ed.), *The Princely Courts of Europe*, London 1999, s. 95–118.

Nadine AKKERMANN – Brigit HOUBEN, *Introduction*, in: Nadine Akkerman–Birgit Houben (edd.), *The Politics of Female Households*, Leiden 2014, s. 1–27.

George Philip Vernon AKRIGG, *Jacobean Pageant or the Court of King James I.*, Cambridge 1962.

Thomas L. ANDREW, *A House Divided: Wittelsbach Confessional Court Cultures in the Holy Roman Empire, c. 1550–1650*, Leiden – Boston 2010.

Elizabeth O. BENDER, *Memoirs of Elizabeth Stuart, Queen of Bohemia, Daughter of King James the First, vol I*, London 1825.

Peter BILHÖFER, „Außer Zweifel ein hoch verständiger Her rund tapferer Kavalier,“ *Friedrich von der Pfalz – eine biografische Skizze*, in: Peter Wolf (ed.), *Der Winterkönig: Friedrich V. der letzte Kurfürst aus der oberen Pfalz*, Amberg 2003, s. 19–33.

Lenka BOBKOVÁ, *Emigrace, exil, reemigrace*, Marie Šedivá Koldinská – Ivo Cerman (edd.), *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013, s. 534–558.

Jaroslav ČECHURA, *Smiřičtí: krátké dějiny úspěšného rodu*, Praha 2018.

Jaroslav ČECHURA, *Zimní král, aneb české dobrodružství Fridricha Falckého*, Praha 2004.

Jaroslav ČECHURA – Milan HLAVAČKA – Eduard MAUR, *Ženy a milenky českých králů*, Praha 1995.

Jeroen DUINDAM, *The Politics of Female Households: Afterthoughts*, in: Nadine Akkerman–Birgit Houben (edd.), *The Politics of Female Households*, Leiden 2014, s. 365–370.

Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ–Jan ZELENKA a kol., *Ženy a děti ve dvorské společnosti*, Praha 2015.

Jan FERNHOUT, *Courtly Rivals in The Hague: Elizabeth Stuart, 1596–1662 & Amalia von Solms, 1602–1675 by Nadine Akkerman (review)*, *Early Modern Women* 10, 2016, č. 2, s. 150–154.

Otakar FOLTÝN a kol., *1620 – Cesta na Horu*, Praha 2020.

Jindřich FRANCEK, *Příběh tajné lásky. Eliška Kateřina Smiřická a její sexuální skandál*, Praha 2005.

Cynthia FRY, *Perception of Influence: The Catholic Diplomacy of Queen Anna and Her Ladies, 1601–1604*, in: Nadine Akkerman – Birgit Houben (edd.), *The Politics of Female Households*, Leiden 2014, s. 267–285.

Eliška FUČÍKOVÁ, *Friedrich V. und die Prager Kunstsammlungen – anders gesehen*, in: Peter Wolf (ed.), *Der Winterkönig: Friedrich V. der letzte Kurfürst aus der oberen Pfalz*, Amberg 2003, s. 112–121.

Radek FUKALA, *Konec zimního království a poslední ohniska odporu*, České Budějovice 2016.

Radek FUKALA, *Tricetiletá válka 1618–1648 díl I.–II*, České Budějovice 2018.

Antonín, GINDELY, *Dějiny českého povstání léta 1618, díl I.*, Praha 1870.

Antonín, GINDELY, *Dějiny českého povstání léta 1618, díl II.*, Praha 1878.

Simon GROENVELD, *König ohne Staat: Friedrich V. und Elizabeth als Exilierte in den Haag 1621–1632–1661*, in: Peter Wolf (ed.), *Der Winterkönig: Friedrich V. der letzte Kurfürst aus der oberen Pfalz*, Amberg 2003, s. 162–187.

Carolyn HARRIS, *Raising Royalty: 1000 Years of Royal Parenting*, Toronto 2017.

T. J. HOCHSTRASSER, *Princely Display and Princely Patrons: the Court and Collections of Frederik Hendrik of Orange and Amalia van Solms in The Hague*, *The Court Historian* 3, 1998, č. 2, s. 44–52.

František HRUBÝ, *Václav Vilém z Roupova a Vilém z Roupova, čeští emigranti*, *Český časopis historický* 43, 1937, č. 1, s. 24–50.

Olwen HUFTON, *Reflections on the Role of Women in the Early Modern Court*, *The Court Historian* 5, 2000, č. 1, s. 1–13.

Jana HUBKOVÁ, *Holdovací cesta Fridricha Falckého do Vratislavi*, in: Lenka Bobková – Jana Konvičná (edd.), *Korunní země v dějinách českého státu, III, Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14. – 17. století*, Praha 2007, s. 319–349

Jana HUBKOVÁ, *Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistiky*, Praha 2010.

Jonathan ISRAEL, *United Provinces of the Netherlands: The Courts of the House of Orange c. 1580–1795*, in: John Adamson (ed.), *The Princely Courts of Europe: ritual, politics and culture under the ancien régime, 1500–1750*, London 1999, s. 119–140.

Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha 1987.

Marika KEBLUSEK, *Playing by the Rules. The Hague Courts and the Acteonisation du Grand Veneur d'Hollande (1643)*, *De Zeventiende Eeuw* 32, 2017, č. 2, s. 235–250.

Katrin KELLER, *Die Hofstaaten der Kaiserinnen und der Kaiserin-Witwen*, in: Michael Hochedlinger – Petr Mat'a – Thomas Winkelbauer (edd.), *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit, Band 1: Hof und Dynastie, Kaiser und Reich, Zentralverwaltungen, Kriegswesen und landesfürstliches Finanzwesen*, Wien 2019, s. 243–253.

Katrin KELLER, *Hofdamen: Amtsträgerinnen in Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts*, Wien – Köln – Weimar 2005.

Tomáš KNOZ, *Pobělohorské konfiskace: moravský průběh, středoevropské souvislosti a obecné aspekty*, Brno 2006.

Marie KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic. Cesta intelektuála k popravišti*, Praha – Litomyšl 2004.

Marie KOLDINSKÁ, *Martin Fruwein z Podolí (?–1621), život smrt a krátké zmrtvýchvstání profesionálního politika předbělohorské éry*, in: Miroslav Bárta – Martin Kovář (edd.), *Lidé a dějiny: k roli osobnosti v historii v multidisciplinární perspektivě*, Praha 2017, s. 291–324.

Vincenc KRAMÁŘ, *Zpustošení Chrámu svatého Víta v roce 1619*, Praha 1998.

Margret LEMBERG, *Eine Königin ohne Reich*, Marburg 1996.

Margret, LEMBERG, *Hanavské zasnuby Albrechta Jana Smiřického*, *Dějiny a současnost* 16, 1994, č. 6, s. 15–18.

Milena LENDEROVÁ – Martina HALÍŘOVÁ, *Jak se stát porodní bábou*, in: Milena Lenderová (ed.), *Ženy s kufríkem a nadějí: porodní báby a asistentky v českých zemích od poloviny 19. století do poloviny 20. století*, Praha 2019, s. 25–130.

Oliver MALLICK, *Clients and Friends: The Ladies-in-Waiting at the Court of Anne of Austria (1615–66)*, in: Nadine Akkerman – Birgit Houben (edd.), *The Politics of Female Households*, Leiden 2014, s. 231–264.

Rosalind K. MARSHALL, *Elizabeth Stuart – die Winterkönigin*, in: Peter Wolf (ed.), *Der Winterkönig: Friedrich V. der letzte Kurfürst aus der oberen Pfalz*, Amberg 2003, s. 34–45.

Eleonora MENDLOVÁ-MRÁČKOVÁ, *Alžběta Falcká, „zimní královna“ česká*, in: Karel Stloukal (ed.), *Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha 1940, s. 273–280.

Maureen M. MEIKLE, *Once a Dane, Always a Dane? Queen Anna of Denmark's Foreign Relations and the Intercessions as a Queen Consort of Scotland and England, 1588–1619*, *The Court Historian* 24, 2019, č. 2, s. 168–180.

Jaroslav MILLER, *Falcký mýtus. Fridrich V. a obraz české války v raně Stuartovské Anglii*, Praha 2004.

Nicolette MOUT, *The Contacts of Comenius with the Netherlands before 1656*, *Acta Comeniana* 25, 1969, č. 1, s. 221–229.

Nicolette MOUT – Josef POLIŠENSKÝ, *Komenský v Amsterdamu*, Praha 1970.

Otakar ODLOŽILÍK, „Královna Mab,“ in: Karel Stloukal (ed.), *Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha 1940, s. 281–287.

Otakar ODLOŽILÍK, *Poslední Smiřičtí*, in: *Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin Československa k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře, díl II.*, Praha 1930, s. 70–87.

Otakar ODLOŽILÍK, *Vchynští ze Vchynic a Tetova v Nizozemí v XVI a XVII. století. Příspěvky k dějinám rodu*, in: Václav Vojtíšek (ed.), *Sborník prací věnovaných prof. dru Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám*, Praha 1931, s. 291–309.

Otakar ODLOŽILÍK, *Ze zápasů pobělohorské emigrace (I)*, *Časopis Matice moravské* 56, 1932, sešit 1–2, s. 1–58.

Otakar ODLOŽILÍK, *Ze zápasů pobělohorské emigrace (III)*, *Časopis Matice moravské* 57, 1933, sešit 1–4, s. 59–157.

Jaroslav PÁNEK, *Friedrich V. von der Pfalz als König von Böhmen*, in: Peter Wolf (ed.), *Der Winterkönig: Friedrich V. der letzte Kurfürst aus der oberen Pfalz*, Amberg 2003, s. 101–106.

Thomas PERT, *Pride and Precedence: the Rivalry of the House of Orange-Nassau and the palatine Family at the Anglo-Dutch Wedding of 1641*, *The Seventeenth Century* 36, 2020, č. 4, s. 561–578.

Josef POLIŠENSKÝ, *Anglie a Bílá hora*, Praha 1949.

Josef POLIŠENSKÝ, *Comenius, the Angel of Peace and the Netherlands in 1667*, *Acta Comeniana* 25, 1969, č. 1, s. 59–66.

Miloš POJAR, *Jindřich Matyáš Thurn. Muž činu*, Praha 1998.

Brennan C. PURSELL, *Elector Palatine Friedrich V and the Question of Influence Revisited*, *The Court Historian* 6, 2001, č. 2, s. 123–139.

Alheidis von ROHR, *Die Pfalz-Kinder: Timon, Lde Diable, willfull Ned, Signora Antica, Mademoiselle sans façon und die Successio britannica*, in: Peter Wolf (ed.), *Der Winterkönig: Friedrich V. der letzte Kurfürst aus der oberen Pfalz*, Amberg 2003, s. 208–219.

Karel STLOUKAL, *Žena v českých dějinách*, in: Karel Stloukal (ed.), *Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha 1940, s. 11–45.

Marie ŠEDIVÁ KOLDINSKÁ, *Raně novověká šlechta*, in: Marie Šedivá Koldinská – Ivo Cerman (edd.), *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013, s. 145–194.

Gary TAYLOR, *Thomas Middleton, 'The Nice Valour' and the Court of James I*, *The Court Historian* 6, 2001, č. 1, s. 1–27.

Vladimír URBÁNEK, *Komeniologie a intelektuální dějiny raného novověku*, Marie Šedivá Koldinská – Ivo Cerman (edd.), *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013, s. 670–693.

Petr VOREL, *Vlivné ženy a dívky Království českého v předvečer českého stavovského povstání. Královský dámský banket na Pražském hradě v lednu roku 1616*, in: Tomáš Jiránek – Karel Rýdl – Petr Vorel (edd.), *Gender History- to přece není nic pro feministky*, Pardubice 2017, s. 49–68.

Rood WIM, *Comenius and the Low Countries. Some Aspects of Life and Work of a Czech Exile in the Seventeenth Century*, Amsterdam 1970.

Heide WUNDER, *He is the Sun, She is the Moon: Women in Early Modern Germany*, Cambridge 1998.

Frances A. YATES, *Rozenkruciánské osvícenství*, Praha 2000.

5. 4. Hesla v encyklopedických slovnících

Berka z Dubé (Sčk), in: OSN III, Praha 1890, s. 813–818.

Budovec z Budova (Sčk), in: OSN IV, Praha 1891, s. 852–853.

Hodějovský z Hodějova (Sčk), in: OSN XI, Praha 1897, s. 427–428.

Hodičtí z Hodic (Klř), in: OSN XI, Praha 1897, s. 429–431.

Ješín z Bezdězce, in: OSN XIII, Praha 1898, s. 297.

Kaplíř ze Sulevic (Sčk), in: OSN XIII, Praha 1898, s. 967–970.

Kinský (Sčk), in: OSN XIV 1899, Praha, s. 240–245.

z Michalovic (Sčk), in: OSN XVII, Praha 1901, s. 277–278.

Roupovský (Sčk), in: OSN XXI, Praha 1904, s. 1032–1034.

Sedlnický (Sčk), in: OSN XXII, Praha 1904, s. 757–760.

Slavata (Sčk), in: OSN XXIII, Praha 1905, s. 339–343.

Smiřičtí (Sčk), in: OSN XXIII, Praha 1905, s. 513–515.

Trčka (Sčk), in: OSN XXV, Praha 1906, s. 677–680.

5. 5. Studentské kvalifikační práce

Marek CIMPL, *Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka. Cesta k oknu Pražského hradu a odtud ke slávě*, Praha 2016, 122 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/165271/>.

Jitka MIKYSKOVÁ, *Marie Magdaléna Trčková z Lípy*, Praha 2012, 62 s. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/87108/>.

Michaela SAHULOVÁ, *Fridrich Falcký. Cizinec v zajetí zimního království*, Praha 2018, 51 s. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/152647/>.

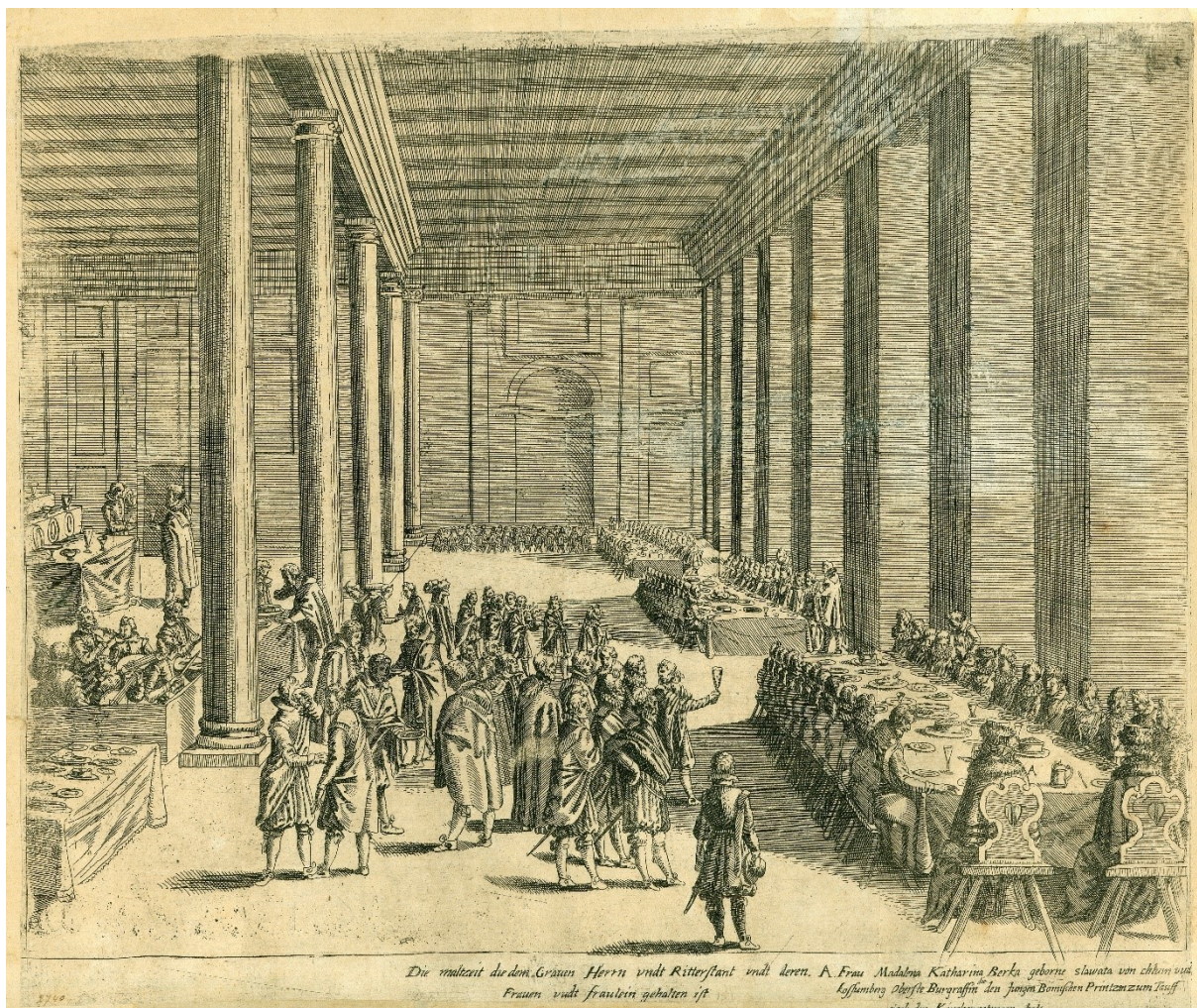
5. 6. Internetové zdroje

Nicolette MOUT – André BOUWMAN, *Collectie Radslav Kinský (Jr) 1582-1660*, Universiteit Leiden, 2007. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/1887.1/item:1887406>.

6. Seznam příloh

1. *Vyobrazení hostiny ke cti narozeného prince Rupperta*, 1619, rytina (Muzeum hlavního města Prahy, sbírkový předmět H 002 740).
2. *Adriaen van de Venne, Zimní král a královna na lovu v okolí Haagu se svými psy, následováni Frederikem Hendrikem a Amalií von Solms*, cca 1620–1626, kresba (The British Museum, převzato z https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1978-0624-42-28 dne 11. 4. 2021).
3. *Adriaen van de Venne, Hra Pell-Mell, Zimní král a Frederik Hendrik*, cca 1620–1626, kresba (The British Museum, převzato z https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1978-0624-42-30 dne 11. 4. 2021).
4. *Adriaen van de Venne, Biliard, Zimní královna, za ní pes, napravo Amalia von Solms a Frederik Hendrik*, cca 1620–1626, kresba (The British Museum, převzato z https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1978-0624-42-28 dne 11. 4. 2021).

7. Přílohy

č. 1: *Vyobrazení hostiny ke cti narozeného prince Rupperta, 1619, rytina, (Muzeum hlavního města Prahy, sbírkový předmět H 002 740).*

č. 2: Adriaen van de Venne, *Zimní král a královna na lovu v okolí Haagu se svými psy, následováni Frederikem Hendrikem a Amalií von Solms*, cca 1620–1626, kresba (The British Museum, převzato z https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1978-0624-42-28 dne 11. 4. 2021).

č. 3: Adriaen van de Venne, *Hra Pell-Mell, Zimní král a Frederik Hendrik*, cca 1620–1626, kresba (The British Museum, převzato z https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1978-0624-42-30 dne 11. 4. 2021).

č. 4: Adriaen van de Venne, *Biliard*, *Zimní královna*, za ní pes, napravo Amalia von Solms a Frederik Hendrik, cca 1620–1626, kresba (The British Museum, převzato z https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1978-0624-42-28 dne 11. 4. 2021).